

Sisekaitseakadeemia

Finantskolledž

Raino Laukus

**TÄNAVAKAUBANDUSEGA KAASNEV
VARIMAJANDUS TALLINNA VANALINNA NÄITEL**

Lõputöö

Juhendaja:

Maret Güldenkoh, MBA

Tallinn 2018

SISEKAITSEAKADEEMIA LÕPUTÖÖ ANNOTATSIOON

Finantskolledž	Juuni 2018
<p>Töö pealkiri eesti keeles: Tänavakaubandusega kaasnev varimajandus Tallinna vanalinna näitel</p> <p>Töö pealkiri võõrkeeles: Shadow Economy Accompanying Street Trading on the Example of Tallinn Old Town</p> <p>Lühikokkuvõte:</p> <p>Töö on kirjutatud eesti keeles, kokku 61 lehel, millest 46 lehekülge moodustavad töö põhiosa. Töö sisaldab 11 lisa, 5 tabelit ja 6 joonist.</p> <p>Lõputöö eesmärk oli välja selgitada tänavakaubandusega kaasnev varimajandus Tallinna vanalinna näitel. Teostati osalus ja mitteosalus vaatlused erinevatel perioodidel Tallinna vanalinna tänavatel, mille käigus viidi läbi 29 avatud intervjuud tänavakauplejatega.</p> <p>Teema on aktuaalne, sest Maksu- ja Tolliameti arengukavas aastateks 2017-2020 on seatud üheks eesmärgiks vähendada varimajanduse osakaalu ja läbi selle tagada ettevõtjatele ausam konkurentsikeskkond. Töös antakse põhjalik teoreetiline ülevaade kaubandusest seal hulgas tänavakaubandusest, kaubandusettevõtjast ja varimajandusest. Lisaks tuuakse välja uurimuse käigus selgunud problemaatilised kohad ja võimalikud lahendused.</p> <p>Kokkuvõtvalt selgus vaatluse ja ettevõtjate majandusaasta aruannete analüüsist, et tänavakaubanduses esineb varimajandust st tänavakauplejad ei ole maksukuulekad. Vaatluse analüüsi tulemusel 65% tänavakauplejatest osaleb varimajanduslikes tegevustes. Tulud deklareeritakse osaliselt või üldse mitte, toimub ümbrikupalga maksimine ning loata kauplemine. Sellest nähtub, et tänavakauplejaid ei deklareeri tänavakaubandusest teenitud tulusid ja/või ei soeta müügiluba, omavad konkurentsieeliseid võrreldes teiste kauplejatega.</p> <p>Lähtuvalt teoreetiliste allikate ja läbiviidud analüüsi tulemustel saab väita, et suuresti on tänavakaubanduses aset leidev varimajandus tingitud sotsiaalsetest probleemidest, mis ajendavad kauplejaid võtma osa varimajandusest, sest iga teenitud rahaühik on vajalik. Riik peab keskendumas rohkem elanike sotsiaalsete probleemide parendamisele, läbi mille paraneb ka maksumaksja maksukuulekus.</p>	
Lisad: CD	
Võtmesõnad: varimajandus, mitteametlik majandus, tänavakaubandus, tänavakaupleja, kaubandus	
Võõrkeelsed võtmesõnad: <i>shadow economy, informal economy, street trading, street vendor, commerce</i>	
Säilitamise koht: Sisekaitseakadeemia raamatukogu	
<p>Töö autor: Raino Laukus</p> <p>Olen koostanud lõputöö iseseisvalt. Kõik lõputöö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, seisukohad, kirjalikest allikatest ja mujal allikates saadud info on nõuetekohaselt viidatud. Olen nõus oma lõputöö avaldamisega elektroonilises keskkonnas.</p> <p>Allkiri:</p>	
Vastab lõputöö nõuetele	
Juhendaja: Maret Güldenkoh	Allkiri:
Kaitsmisele lubatud	
Kolledži direktor: Kerly Randlane	Allkiri:

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. TÄNAVAKAUBANDUSEGA KAASNEV VARIMAJANDUS.....	6
1.1. Kaubanduse ja kaubandusettevõtja olemus.....	6
1.2. Tänavakaubanduse ja varimajanduse olemus	13
2. TÄNAVAKAUBANDUS TALLINNA VANALINNAS	22
2.1. Tänavakaubanduse olemasolu.....	22
2.2. Varimajanduse olemasolu tänavakaubanduses	29
KOKKUVÕTE	38
SUMMARY	40
VIIDATUD ALLIKATE LOETELU	41
TABELITE JA JOONISTE LOETELU	46
Lisa 1. Järelevalveorganid ja trahvimäärad.....	47
Lisa 2. Illegaalne tänavakaubandus.....	48
Lisa 3. Tallinna Kesklinna Valitsuse Ettevõtlus sektori juhtivspetsialist Marika Pärnaga tehtud intervjuu teemad.....	49
Lisa 4. Kesklinna Munitsipaalpolitsei peainspektor Pavel Boitsov ja Jaanus Kiviga tehtud intervjuu teemad.....	50
Lisa 5. Tallinna Kesklinna Valitsuse Ettevõtlus sektori juhtivspetsialist Marika Pärna intervjuu vastused.....	51
Lisa 6. Tänavakaubanduse korras keeletud/lubatud kaubad, toitlustus tegevuse lisanõuded	53
Lisa 7. Osalusvaatluse teemad	54
Lisa 8. Osalusvaatluse tulemused	55
Lisa 9. Müügipileti vorminõuded.....	57
Lisa 10. Kesklinna Munitsipaalpolitsei intervjuu vastused.....	59
Lisa 11. Vaatluste tulemused	60

SISSEJUHATUS

Varimajandus on mitteametlik majandus, mis eksisteerib paralleelselt legaalse majandusega. Varimajandus hõlmab kõiki majandustehingutest saadud tulu, mis oleksid maksustatavad, kui nad oleksid maksuhaldurile teada. Seega ei kajastu tulud riiklikus statistikas, sest maksumaksjate poolt esitatakse maksudeklaratsioone kas osaliselt või üldse mitte, mille tulemusel maksukohustus jääb täitmata. Maksud on riigi eksisteerimise olulisemad allikad ning see on valdkond, millega nii Maksu- ja Tolliamet kui ka poliitika kujundajad pidevalt tegelevad. Tänavakaubandus on jaemüügi osa, mis on levinud kõikjal maailmas ja saanud igapäeva nähtuseks linnatänavatel, kus kaupa müüakse või teenust osutatakse otse tänaval ostjale. Igal ühel on õigus, mis tahes tegevusalal vabalt alustada ning lõpetada majandustegevust, kuid tuleb järgida seda ala reguleerivaid õigusakte ning maksukohustuse printsiipe.

Lõputöö on aktuaalne, sest Maksu- ja Tolliameti arengukavas aastateks 2017–2020 on seatud üheks eesmärgiks vähendada varimajanduse osakaalu ja läbi selle tagada ettevõtjatele ausam konkurentsikeskkond. Maksutulu kogumine on riigi jätkusuutlikkuse alus, et tagada kodanikele erinevaid avalikke hüvesid ja teenuseid. Varimajandusega jääb riigil maksutulu saamata ning sellega kahjustatakse ausat konkurentsiseadust järgivaid ettevõtjaid. Rahandusministeeriumi valitsemisala arengukavas aastateks 2018–2021 on seatud sihiks vähendada maksupettuseid ja salakaubandust ning läbi selle vähendada riigile saamata jäävat maksutulu ja tagada ausam konkurentsikeskkond. Eesti geograafiline asukoht ei soodusta aastaringset tänavakaubandust, kuid suveperioodidel on rohkesti tänavakaubitsejaid, mis kajastub meedias seadusega keelatud kaubanduse tõttu.

Lõputöö teema on uudne, sest autorile teadaolevalt ei ole Eestis analüüsitud tänavakaubanduses esinevat varimajandust ja selgitatud välja võimalikku varjatud müügitulu. Lõputöö lisandväärtus on tänavakaubanduse aktuaalsete probleemide ja maksuriskide välja toomine. Tulemusi saavad kasutada kohalikud omavalitsused kui ka Maksu- ja Tolliamet ennetamaks ja parandamaks tänavakaubanduse keskkonda ning vähendamaks varimajandust ning sellega kaasnevat maksuriske.

Autori kursusetöö „Tänavakaubanduse aktuaalsed probleemid“ selgus, et Eesti tänavakaubanduses esineb varimajandust. Tänavakauplejad ei deklareeri oma tulusid või

teevad seda osaliselt ning kaubeldakse tänaval müügi õigust omamata, mille tõttu jääb riigil ja omavalitsustel tulu saamata. Sellega rikutakse võrdväärset konkurentsikeskkonda ja heidetakse halba varju seadust järgivatele kaupmeestele. Kas kõik tänavakauplejad täidavad seadustest tulenevat maksukohustust?

Lõputöö eesmärk on välja selgitada tänavakaubandusega kaasnev varimajandus Tallinna vanalinna näitel.

Eesmärgi saavutamiseks püstitatakse järgmised uurimisülesanded:

1. Analüüsida ja süstematiseerida kaubanduse ning kaubandusettevõtja ja tänavakaubanduse ning varimajanduse teoreetilisi lähtekohti.
2. Selgitada välja tänavakaubanduses olemasolu Tallinna vanalinnas.
3. Sünteesida teooriat ja uuringu tulemusi ning selgitada välja tänavakauplejate oletav varjatud müügitulu.

Lõputöös kasutatakse kombineeritud uurimismeetodit, mis hõlmab kvalitatiivset ja kvantitatiivset uurimismeetodit. Arendatakse edasi kursusetöös „Tänavakaubanduse aktuaalsed probleemid“ alustatud analüüsi, viiakse läbi kindlatel ajavahemikel ja samades kohtades kontrollvaatlused ning intervjuud, mille põhjal tehtav analüüs annab ülevaate tänavakaubandusest Tallinna vanalinnas. Analüüsitakse Tallinna vanalinnas läbiviidud vaatluse tulemusi ja tänavakaubandusega tegelevate ettevõtjate majandusaasta aruandeid, selgitamaks välja võimalik varjatud müügitulu.

Lõputöö koosneb kahest peatükist, mis omakorda jagunevad alapeatükkideks. Esimeses peatükis kirjeldatakse kaubanduse olemust ning tänavakaubanduse ja varimajanduse olemust. Esimeses alapeatükis antakse ülevaade kaubanduse, ettevõtluse ja ettevõtja olemusest ning maksumaksja maksukohustusest. Teises alapeatükis antakse ülevaade tänavakaubanduse ja varimajanduse olemusest.

Teises peatükis selgitatakse välja tänavakaubanduse olemasolu Tallinna vanalinnas ja hinnatakse varimajanduse tõttu tekkinud võimalikku varjatud müügitulu. Esimeses alapeatükis jätkatakse kursusetöö raames teostatud analüüsi selgitamaks välja tänavakaubanduse olemasolu Tallinna vanalinnas. Teises alapeatükis analüüsitakse vaatluse tulemusi ja Tallinna vanalinna tänavakaubandusettevõtjate majandusaasta aruandeid selgitamaks võimalikku varjatud müügitulu suurust.

1. TÄNAVAKAUBANDUSEGA KAASNEV VARIMAJANDUS

1.1. Kaubanduse ja kaubandusettevõtja olemus

Kaubanduse osatähtsus majanduses on tähelepanuväärne, eesmärk on kaupade ja teenuste vahendamine tootjalt tarbijale. Inimesed teevad iga päev erinevaid majanduslikke otsuseid, et suurendada enda heaolu. Analoogseid otsuseid teevad ettevõtjad ja riik. Majandus peab pidevalt arenema ja kasvama, et ühiskond saaks toimida ja areneda. Ettevõtjatel on tähtis roll majanduses, oma ettevõtlustegevusega kindlustavad nad ühiskonna vajaduste rahulolu ja tulud ettevõtlusest on iga riigi põhiliseks sissetulekuallikaks.

Majandus on viis, kuidas inimesed korraldavad tootmist, tarbimist, jaotamist ja kaupade ning teenuste vahetust, kuidas hallatakse tarbimise tasakaalu, tööjõudu, investeerimisehindu ja valitsuskulusid (Forstater, 2007, p 6). Majandus on igasuguse majandusliku tegevuse korraldamine, mis tahes tasandil s.o piirkonnas või kogu riigis, majandusharus, ettevõttes või üksikisikuna (Mereste, 2003, lk 539). Inimesed võtavad osa majandusest, tehes erinevaid majanduslikke otsuseid, et maksimeerida enda heaolu. Nad ei ole lihtsalt osa majanduses vaid kujundavad majandust pidevalt. Ettevõtjate roll ühiskonnas on tähelepanuväärne, kes oma teadmiste, oskuste ja intellektiga kujundavad majandust ning tagavad selle pideva arengu.

Uute äriühimaluste leidmine ja ärakasutamine majandusliku tulu saamiseks on inimtegevuse oluline osa juba sajandeid (Miettinen & Teder, 2006, lk 7). Ettevõtjatel on keskne roll majanduse kujundamisel, sest pakuvad ühiskonnale erinevaid tooteid ja teenuseid, annavad riigile vahendeid (maksude näol) ühiskonna toimimiseks, loovad uusi töökohti ja annavad sissetulekut jne läbi oma ettevõtlustegevuse. Soovist hakata ettevõtjaks ja luua enda ettevõtte tuleneb kolmest peamisest põhjusest: olla ise enda peremees, püüelda oma ideede ja unistuste poole ning saada kasumit ehk teenida tulu (Barringer & Ireland, 2012, p. 33).

Ettevõtjaks hakkamine võib olla ka sunnitud tegevus, sest puuduvad vabad töökohad ning elatise teenimiseks on ainuke võimalus hakata tegelema ettevõtlusega. Kaupmees on üks vanemaid ettevõtjaid (Siimon, 1996, lk 49). „Ettevõtja“ mõiste puhul ei eksisteeri teadlaste hulgas üldiselt tunnustatud definitsiooni. Ettevõtja paneb tähele ja tunneb ära probleemi

või võimaluse augu (*opportunity cap*) turul ning loob ettevõtte, et see auk täita (Barringer & Ireland, 2012, p. 69). Kuulsamad majandusteadlased on kirjeldanud ettevõtjat eri aegadel erinevalt.

Richard Cantillon defineeris ettevõtjat riski võtjana ja ratsionaalne otsustajana, kes leidis seni kasutamata võimaluse ja tegi selle ära kasutamiseks vajalikke uuendusi, selleks tuli kokku viia raha, inimesed ja tootmisvahendid ning luua uus organisatsioon. Joseph A. Schumpert määras ettevõtja innovaatoriks, kes kombineerib ressursse uut moodi. Ettevõtja on kogu majandusliku aktiivsuse keskne looja, kes tegutseb loova organisaatorina, et luua innovatsioonide kaudu terveid uusi tegevusalasid. Israel Kirzner defineerib ettevõtjat, kui valvast isikut, kes kasutab ära turu ebatäiuslikust ja seejärel koordineerib ressursse senisest efektiivsemal viisil kasumi eesmärgil. (Miettinen & Teder, 2006, lk 8–16) Lähtudes eelnevast võib defineerida ettevõtjat, kui riski võtjat, kes märkab ja kasutab ära turul esinevaid probleeme ja seni kasutamata võimalusi ning läbi innovatiivse tegevuse kombineerib ressursse uut moodi luues midagi uut kasumi teenimise eesmärgil.

„Ettevõtja“ mõiste puhul ei eksisteeri üldiselt tunnustatud definitsiooni, samamoodi ei eksisteeri mõistel „ettevõtlus“ üldtunnustatud definitsiooni. Ettevõtluse olemust on defineeritud kui isiku valmisolekut tegutseda otsides võimalusi hoolimata hetkel kontrollitavatest vahenditest ehk ressurssidest (Stevenson & Jarillo, 1990, p. 23). Ettevõtlust on defineeritud kui innovaativset tegevust, mis sisaldab endas olemasolevate ressursside koondamist uueks heaolu loovaks jõuks (Miettinen & Teder, 2006, lk 34). Ettevõtlus on visioon ja innovatsioon koos loovusega, nende kombineerimine võib anda strateegilised eelised, mis võivad olla iga ettevõtte jaoks unikaalsed. (Prasad, 2007, p. 362). Lühidalt sõnastades on edukas ettevõtlus protsess, mis hõlmab planeerimist, rakendamist ja juhtimist ning koostööd, et ära kasutada uusi võimalusi kasumi teenimiseks (Veeraraghavan, 2009, pp. 16–17). Ettevõtlus on tegevus, mille raames ettevõtjad, kui tegevuse kandjad, otsivad innovaativseid lahendusi, et konkureerida turgudel. Innovatsioon on võti eduka ja jätkusuutliku ettevõtluse tagamiseks.

Innovatsioon ettevõtluses tähendab uut võimalust midagi teha ja see võib viidata mõtlemise, toodete, protsesside või organisatsioonide täiendavatele, radikaalsetele ja revolutsioonilistele muutustele (Veeraraghavan, 2009, p. 18). Uuenduste tegemine tähendab uute meetodite, ideede või toodete tutvustamist (Prasad, 2007, p. 362). Ettevõtjad peavad olema suutelised pidevalt olema uuenduslikud, et säilitada ja parandada oma turu

positsiooni (Samara *et al.* 2015, p. 1). Joseph A. Schumpert (1883–1950) väitis, et innovatsioon toob kaasa nähtuse, mida saab pidada loovaks hävituseks (*creative destruction*). See on teatud tööstusharude ja inimeste jaoks toimuv häving ja kokkuvarisemine, kui uus revolutsiooniline idee luuakse. Seega, kui midagi uut tekib, kipub see vanu asju hävitama ja see protsess ongi loov hävitamine. Kuid innovatiivse loominguks hävitamise tulemuseks võivad olla uued turud või tooted, uued seadmed, uued tööjõu ja tooraineallikad või isegi uued organisatsiooni- või juhtimismeetodid, varude juhtimise meetodid jne. Loov hävitamine on majanduslik mõiste, mis selgitab ettevõtluse muutuste dünaamikat. (Veeraraghavan, 2009, p. 15) Majandus peab pidevalt arenema ja ettevõtjad oma innovatiivse ettevõtlustegevusega tagavad selle.

Kaubanduslik tegevus kuulub inimühiskonna vanimate tegevuste hulka. Ka kõige primitiivsemates ühiskondades inimesed spetsialiseerusid, et hankida eluks vajalik. Spetsialiseerunud tootja suudab toota rohkem, kui tarbida ning ülejääk vahetati teiste kaupade vastu ehk hakati tegelema kaubandusega, millega pandi alus vahenduskaubandusele ehk barterkaubandusele. (Noguer, 2010, pp. 143–145; Arrak, *et al.*, 1996, lk 247) Bartertehing on otsetehing, mille käigus kaupa või teenust vahetati raha kasutamata, sest puudus rahaline vääring (Sudzina, 2009, p. 648). Kaubandustegevus sai tekkida vastavate eelduste olemasolul ühiskonnas, kui tootluses tekkisid ülejäägid, tööjaotus võimaldas ja tekitas vajaduse vahetamiseks ja omandi mõiste olemasolu (Arrak, *et al.*, 1996, lk 247).

Kaasaja poliitika kujundajad liberaliseerivad kaubandust ehk soodustatakse rahvusvahelist vabakaubandust. Kaubanduse liberaliseerimine tähendab tavaliselt kaubanduse kaitsmise lõdvendamist (piirangute, tollimaksude, kvootide jne eemaldamine või vähendamine (Ingham, 2004, p. 76), majanduse avamist välisinvesteeringuteks ja paindlike vahetuskursside vastuvõtmist (Ingham, 2004, p. 102). Kaubandusest on saanud domineerivaim jõud majanduse kasvuks (Ingham, 2004, p. 99). Eelpool nähtub, et kaubanduse kaitsmise lõdvendamine soodustab vabakaubandust ja majanduskasvu, kuid see ei ole alati objektiivne hinnang.

Kaubandust kui mitmekülgset ja keerulise struktuuriga majandusnähtust, on eri aegadel tõlgendatud erinevalt. Kaubandust on määratletud ühiskonna vahetusprotsesside kogusummana, ostu-müügisuhete kogumina, ühiskonna funktsionaalse all süsteemina, funktsionaalses ja institutsionaalses mõttes jne. Kõik erinevad tõlgendused on omamoodi

õiged, kuid avavad kaubanduse mõiste ühest vaatenurgast või mõõdupuust lähtudes. Sellepärast on vajalik alati täpsemalt määratleda missuguses mõttes kaubandust käsitleda tahetakse. (Siimon, 2014, lk 9–10) Eelpool teemakohases allikas avatakse kaubanduse sisu ja vormi määratlust funktsionaalses ja institutsionaalses mõttes.

Kaubandus on rahvamajandusharu, mille sisuks on kaupade kogumine ja jaotamine, tootjalt tarbijani liikumise protsess ning selle käigus kujunevate ostu-müügi-vahetussuhete süsteem. Kaubandus peab aitama ruumiliste, ajaliste, kvantitatiivsete, kvalitatiivsete pingete kõrvaldamist tootmise ja tarbimise vahel. (Siimon, 2014, lk 8; Mallene, 2002, lk 54) Kaubanduse sisu kannab tegevust, millega täidetakse erinevaid funktsioone kaupade ja teenuste ostu-müügi-vahetussuhte süsteemis, siis kaubanduse vorm näitab tegevuse kandjat ehk kaubandusettevõtteid. Kaubanduse vorm institutsionaalses mõttes on iga ettevõtja, kes organiseerib ettevõtlikku tegevust üheaegselt müügi- ja ostuturgudel. Kaubanduse vormi institutsionaalses mõttes iseloomustavad seega kaubandusettevõtted, nende arv ja struktuur. (Siimon, 1996, lk 15–16) Kaubandust määratletakse kui materiaalsete ressursside ja teenuste omandi muutust ühe majanduse ja teise vahel, mis hõlmab kaupade ja teenuste müüki, bartertehinguid või kaupu, mida vahetatakse residentide ja mitteresidentide vahel kingituste või toetuste osana (OECD, 2018).

Kaubandusettevõtteid on võimalik liigitada erinevate tunnuste alusel (tegutsemise vorm, asukoht, äritüüp, suurus jne). Struktuurilt on kaubandust võimalik liigitada erinevate tunnuste alusel. Kõige üldisemalt võib kaubandust jagada sise- ja väliskaubanduseks. Sisekaubandus jaguneb omakorda hulgikaubanduseks ja jaekaubanduseks. Saksa keeleruumis eristatakse veel vahenduskaubandust. (Siimon, 1996, lk 16–19; 153–160)

Väliskaubandus on välisriikides asuvate partneritega (ostjate ja müüjatega) sooritatavad kaubandustehingud, mis toimuvad kaupade sisse –ja väljaveo kujul ehk eksport-, import- ja transiitkaubandus (Mereste, 2003, lk 539). Hulgikaubandus on vahelüli tootjate ja jaekaubanduse vahel, kus ostetakse-müüakse suuri kaubakoguseid. Jaekaubanduse eesmärk on kaupade ja teenuste müük lõpptarbijale või kasutajale. (Mereste, 2003, lk 244; Dobre-Baron, 2015, p. 6) Hulgi- ja jaekaubandus on kaupade turustamise viimased etapid, mille käigus ei muudeta kauba omadusi, samas võib müügi juurde kuuluda kauba sortimine, liigitamine, komplekteerimine, segamine, villimine, pakkimine, mahtkauba jagamine väiksemateks kogusteks ja ümberpakendamine, ladustamine jne (Registrite ja Infosüsteemide Keskus, 2018, lk 121). Inimeste jõukuse ja arvukuse kasvades suurenes

tarbimine, mille tulemusel osteti rohkem kaupu ja teenuseid, et maksimeerida enda heaolu. Sellest tulenevalt oli vaja, et kaubandus kannaks osa funktsioone, et korraldada paremini kaubaringlust tootjatelt tarbijateni.

Kaubandus arenes iseseisvaks majandusharuks, et korraldada kaupade arenenud vahetust tööjaotuse tulemusena. Kaubanduse eraldumine tekitas olulise majandusliku efekti, mis võimaldas tootmisettevõtetal ökonoomsemalt n-ö kulusäästlikumalt täita oma funktsioone ja oluliselt vähendada oma toote müügiga seotud kulusid, mille tulemusel kiirenes kaubaringlus. (Siimon, 2014, lk 44) Kaubandust, kui majandusharu on defineeritud kui (Siimon, 1996, lk 16–17):

1. Majandusharu, mille peamine ülesanne on kaubaringluse korraldamine.
2. Kaubandusettevõtete süsteemi, kus leiab aset nii kaupade vahetus, ost-müük kui ka nende ettevalmistamine realiseerimiseks.
3. Tööjaotuse alusel eraldunud ühetaoliste ettevõtete süsteem, mis realiseerib kaupu ostu-müügi teel.

Eestlaste kaubanduse ajalugu ulatub viikingiajastusse. Eestlaste aktiivne osavõtt merekaubanduses sai alguse viikingite kaubareisidest Läänemerel, haarates eestlased väliskaubandusse. Loodi riikidevahelised poliitilised ja kaubanduslikud suhted, tekkis kutseliste kaupmeeste kiht ja rajati ajutised turud või püsivamad kauplemiskeskused. Kaubandusest sai kodanlaste tähtsaim tegevusala ja sealt laekunud tulud tõid kasu kogu ühiskonnale. Väliskaubandus jagunes impordi- ja ekspordikaubanduseks, vahendus- või transiitkaubanduseks ja sisekaubanduse tähtsaim osa oli linnade vaheline kaubandus. (Zetterberg, 2007, lk 17–179) Maailma kaubanduse ajalugu on tuhandeid aastaid pikk, Eesti kaubanduse ajalugu on suhteliselt noor. Ost, müük ja vahetus on toimunud sajandeid, see on ettevõtlustegevus, mille eesmärk on vaimse või materiaalse heaolu maksimeerimine.

Kaubandustegevusega alustamine on tingitud soovist olla sõltumatu või majanduslikust põhjusest n-ö sunnitud tegevus. Alustamise aluseks peavad olema teadmised tegevuse eesmärgist ja millise isikuna tegutseda. Tuleb teada just viimast, sest Eestis võivad kauplejana tegutseda ettevõtjad ja füüsilised isikud. Kui ettevõtja eesmärk on teenida võimalikult suurt kasumit, siis füüsilisele isikule, kes ei ole ettevõtja, on kauplemine põhitegevust toetav kõrvaltegevus.

Majandustegevuse seadustiku üldosa seaduse kohaselt on majandustegevus iga iseseisvalt teostatav, tulu saamise eesmärgiga ja püsiv tegevus, mis ei ole seadusest tulenevalt keelatud ning igapäevael õigus igal ajal mis tahes tegevusalal vabalt alustada, teostada ning lõpetada majandustegevus (Majandustegevuse seadustiku üldosa seaduse, 2011). Kaubandusettevõtjaks saamine ja kaubandusettevõtte asutamine on õigusliku aspekti poolest samasugune kui mis tahes muus ettevõtluses. Erinevused tulenevad majanduslikust aspektist lähtudes kaubanduse spetsiifikast, eeldustest ja võimalustest valikute tegemisel. Kaubandusettevõtte puhul tuleb arvestada kauplemis- ja tegevuslubade spetsiifikat. (Siimon, 1996, lk 48)

Eesti seadustes ei ole kasutusel mõistet kaubandusettevõtja ja -ettevõtte, selle asemel on kasutusel kaubandustegevuse seaduses (edaspidi KaubTS) mõiste kaupleja ja müügikoht. Kaupleja on isik või asutus, kes majandus- või kutsetegevuse raames pakub ja müüb kaupa või pakub ja osutab teenust ning müügikoht on koht, kus kaupleja vahetult pakub ja müüb kaupa või pakub ja osutab teenust. (Kaubandustegevuse seadus, 2004) Kaupleja mõiste on ka välja toodud tarbijakaitseseaduses, mille kohaselt on kaupleja füüsiline või juriidiline isik, sealhulgas avalik-õiguslik juriidiline isik, kes tegutseb eesmärgil, mis on seotud tema majandus- või kutsetegevusega (Tarbijakaitseseadus, 2015). Kaubandustegevus jaguneb järgmiselt (Kaubandustegevuse seadus, 2004):

1. Jaekaubandus, mille korral müüakse kaupa ja konkreetse müügiga seonduvat teenust ning millega kaasneva tegevusena võib valmistada või serveerida toitu.
2. Hulgikaubandus, mille korral müüakse kaupa ja müügiga seonduvat teenust.
3. Toitlustamine, mille korral müüakse toitu koos valmistamise ja/või serveerimisega kohapeal tarbimiseks, mille raames võib müüa kaasnevat kaupa või osutada täiendavat lisateenust.
4. Tänavavõi turukaubanduse korraldamine või kaubanduse korraldamine avalikul üritusel, mille korral kaubanduse korraldaja korraldab kauba või teenuse müüki või toitlustamist oma valduses oleva tegevuskoha kaudu.
5. Teenindus, mille korral tehakse töö vastavalt kliendi tellimusele ning mille käigus valmistatakse vallasasi või hooldatakse, parandatakse muudetakse olemasolevat vallasasja või vallasasi antakse, võetakse kasutusse või osutatakse ehitise puhastusteenust või ilu- ja isikuteenust ning müüakse sellise teenusega seonduvat kaupa.

Eesti Majanduse Tegevusalade Klassifikaator (edaspidi EMTAK) on rahvusvaheliselt ühtlustatud klassifikaatori, „Statistical Classification of Economic Activities in the European Community“ lühendina „NACE“, Eesti rahvuslik versioon. EMTAK on aluseks tegevusala määramisel, mis on omakorda oluliseks allikaks erineva valdkonnastatistika tootmisel. Samuti võimaldab tegevusaladesse liigendamine rahvusvahelist võrreldavust vastava valdkonna sees. (Registrite ja Infosüsteemide Keskus, 2008) Tegevusala määramisel on 2008 aasta EMTAK käsitlenud majutust ja toitlustust eraldi tegevusalana ehk mitte kaubanduse alla kuuluva tegevusalana, kuigi KaubTS kohaselt kuulub majutus ja toitlustus kaubandustegevuse alla.

Benjamin Franklin on väitnud, et siin ilmas pole midagi kindlat peale surma ja maksude (Lillemets 2006, lk 5). Kaubandustegevusega tegelema hakates, kas juriidilise isikuna või füüsilise isikuna tuleb arvestada tekkiva maksukohustusega. Tasumisele kuuluvad erinevad maksud sõltuvalt tegevuse eripärast ja spetsiifikast: tulumaks, käibemaks, sotsiaalmaks, tollimaks, aktsiisid, töötuskindlustusmaks, pensionikindlustusmaks, keskkonnatasud, riigilõivud jm maksud ning tasud (Maksukorralduse seadus, 2002). Franklin D. Roosevelt on väitnud: „Maksud on tasu mida me maksma privileegi eest olla organiseerunud ühiskonna liige“ (Bătrâncea, et al., 2012, p. 14).

Kokkuvõtvalt selgus, et kaubandustegevus on toimunud sajandeid. Uute innovaatiliste võimaluste leidmine ja elluviimine tulu saamiseks on inimtegevuse oluline osa. Kaubandust on eriaegadel tõlgendatud erinevatel viisidel. Kaubanduse ülesanne on kaupade ja teenuste vahendamine tootjatele tarbijatele. Ettevõtlust ja ettevõtjat on majandusteadlased erinevalt defineerinud, ühtne definitsioon siiski puudub. Arvukate definitsioonide järgi saab järeldada, et ettevõtlus on innovaatiline majandustegevus, kus piiratud ressurssidega luuakse uusi tooteid ja teenuseid ning ettevõtja on tegevuse kandjaks, kelle eesmärk on kasumi teenimine. Ettevõtlusega tegelemisega kaasneb kohustuslik maksukohustus, mida ettevõtjad peavad tasuma riigile või kohalikule omavalitsusele.

1.2. Tänavakaubanduse ja varimajanduse olemus

Tänavakaubandus on jaemüügi osa, kaupa või teenust müüakse tänaval. Tänavatel kauplemist reguleerivad erinevad seadused ja määrused, et korraldada paremini tänavatel kauplemist ja tagada kauplejate vahel õiglane konkurents. Selleks, et mitte seadusega vastuollu minna, on vaja teada kauplemist reguleerivaid õigusakte ja tänavakaubanduse eripära. Varimajanduslik tegevus on paratamatu nähtus, mis leiab aset igas majandussektoris sh tänavakaubanduses. Tänaval kauplejad on mobiilsed, neil puudub kindel tegevuskoht ja arveldatakse sularahas, mille tulemusel on raske avastada rikkumisi. Varimajandus on eksisteerinud paralleelselt ametliku majandusega, alates maksude kehtestamisest.

Tänavakaubandus on levinud kõikjal maailmas ja saanud igapäeva elu nähtuseks linnatänavatel, kus tänavakauplejad müüvad oma tooteid ja teenuseid tänaval ostjale. Enamasti tegutsetakse füüsilise isikuna või mikroettevõtjana. Linna mitteametlikus majanduses on tänavakauplejad ühed kõige nähtavamad. Enamik linnades kogu maailmas vaesed elatuvad töötades mitteametlikus majanduses. See trend esineb rohkem arengumaades. Vaesus ja tasuvate töökohtade puudumine maapiirkondades ja väiksemates linnades toob suurel hulgal inimesi linnadesse elatist teenima. Need inimesed omavad tihti madalat oskustaset ning haridust, lisaks on vabade töökohtade arv piiratud, et saada töökoht ametlikus majanduses. Mitteametlikus majanduses töötamine on nende ainuke võimalus teenida elatist, sest tänaval kauplemiseks on vaja väikest rahalist investeeringut ja oskuste ning hariduse tase ei ole oluline. See on põhjustanud kiire mitteametliku majanduse kasvu enamikes suur linnades. (Bhowmik, 2010, pp. 7–8)

Kaasaegses ühiskonnas leiavad aset demograafilised muutused. Toimub pidev linnastumine ehk urbaniseerumine, mis tekitab linnade suuruse kasvu, nii riigi siserände kui ka migratsiooni ehk väljarände tõttu. Linnades on näha üleilmastumist ja sotsiaalset tõrjutust, kusjuures viimane on globaalse ümberkorraldamise paratamatu kõrvalmõju. (Recio & Gomez, 2013, p. 175) Globaliseerumine on protsess, mis hõlmab suurenenud vastastikuseid sidemeid inimeste ja ühiskondade vahel erinevates riikides ning vastastikust sõltuvust kolme omavahel seotud mõõtme poolest: majanduslik, sotsiaal-kultuuriline ja poliitiline (White & Tadesse, 2011, p. 3). Üleilmastumine on protsess, mis leiab aset kaasaja ühiskonnas, kus riikide majandused sõltuvad üksteisest, sotsiaalsed ja kultuurilised

lõimumised ühiskondades ning vastastikused poliitilised otsused. Selle tulem on nii positiivne kui ka negatiivne.

Tänavakaubandus on toimunud alates antiikajast kõikides tsivilisatsioonides, kus kauplejad käisid linnades ükselt uksele müües oma kaupa. Olid ka turud, mis avati kindlatel perioodidel. Tänaval kauplejad erinesid poepidajatest selle poolest, et neil puudus püsiv tegevuskoht. Kaupu müüdi otse tänaval või liiguti ringi, vedades kaupu kättes, kandes korvi pea peal või õlgadel bambusest teiba otstesse paigutatud korve. (Bhowmik, 2010, p. 5) Tänavakaubandus on iidne ja tähtis elukutse. Tänavad on olnud sajandeid sisserändajatele ja kohalikele elanikele majanduslikke võimalusi pakkuv koht (McGee, 2012, p. 83).

Tänavakauplejaid võib leida iga riigi suuremates linnades, seda võib defineerida kui jaemüüki või hulgimüüki linna avalikes kohtades, müües kaupu ja teenuseid (Recio & Gomez, 2013, p. 175). Tänavakauplejat defineeritakse üldiselt inimesena, kes müüb kaupu või teenuseid tänaval ilma püsiva ehitatud müügikohata (Bhowmik, 2005, p. 2256). Töökoostaja arvates ei saa liigitada tänavakaubandust hulgimüügi alla, st saab määratleda tänavakaubandust, kui jaekaubandust, kus müüakse kaupu ja teenuseid otse tänaval ilma püsiva tegevuskohata.

Tänavakauplejad tegutsevad erinevates vormides tänavatel, sõltuvalt isiku strateegilisest valikust. Kauplejaid kutsutakse lisaks erinevate nimedega sõltuvalt regioonist (Graaf & Ha, 2015, p. 2). Teadusallikates defineeritakse tänaval kauplejat erinevalt, samas nende olemust sarnaselt. „Street vendor“ tänaval kaupleja, „hawker“ tänaval kaupleja, kes liigub ringi otsides kliente, „street seller“ tänavamüüja, „street merchant“ tänavakaupmees, „peddler“ rändkaupmees, „informal trader“ mitteametlik kaupleja (Bhowmik, 2010, p. 1; Palacios, 2016, p. 421; Milgram, 2011, p. 265; Recio & Gomez, 2013, p. 174; Graaf & Ha, 2015, p. 2).

Tänavakauplejaid on kahte tüüpi, need, kes istuvad, seisavad või kükitavad kõnniteedel, parkides või mõnes muus sellises avatud kohas müües oma kaupu või teenused ning need, kes on mobiilsed ehk kes liiguvad ringi ja otsivad kliente tänavatel (Bhowmik, 2010, p. 6). Tänavakauplejad võivad töötada täiskohaga, osalise tööajaga, hooajaliselt või aeg-ajalt. See võib olla fikseeritud, aeg-ajalt mobiilne või peaaegu pidevalt mobiilne töö (Bromley, 2000, p. 2). Kaupleja võib aastaid müüa oma tooteid ja teenuseid tänaval samas kohas, kuid neil puudub omandiõigus ja kohalik omavalitsus võib neid iga hetk välja tõsta (Bhowmik, 2010,

p. 6). Tänavakauplejad müüvad oma tooteid ja teenuseid kindlaksmääratud kohas, nad tunnevad oma piire, neile kuuluvat kõnniteed, kus nende koha loomise õigus algab ja lõpeb. Asukoht on otseselt seotud võimalusega müüa rohkem või vähem ning sotsiaalsed ja institutsionaalsed tegurid võivad muuta nende koha omadusi, mis lõimuvad koos nende igapäevase tööga. Müüjad kasutavad oma kaupade kuvamiseks ja transpordiks erinevaid vahendeid: kärud, korvid, linad mida saab kotina kokku voltida või lahti käivad kohvrid, mida on hõlbus avada ja sulgeda, et presenteerida oma müüdavaid tooteid või ajutised müügilauad (Bhowmik, 2005, p. 2256; Palacios, 2016, pp. 423–424). Strateegiline valik, mis vormis kauplejana tegutseda ning millisel tänaval on tihendalt seotud isiku sissetulekuga, kuid samas peab arvestama kauplejana, et linna ruum on üldsusele kasutatav, kus kehtivad kindlad reeglid ja normid.

Üle kogu maailma suhtuvad enamikus suurlinnades kohalikud ametivõimud tänavakauplejatesse, kui tüütutesse sissetungijatesse linnatänavatel. Tänavakauplejaid ei väärtustata, pidev diskrimineerimine ja ahistamine ametivõimude poolt on laialt levinud. Kes ajavad kauplejad tänavatelt ja teistest avalikest kohtadest ära. Üks levinud põhjuseid on "kaasaegse", "ideaalse" ja "hügieenilise" linna poole püüdlemine. Samamoodi näevad linna jõukamad kodanikud neid, kui „plekki“ tänavatel, kes rikuvad linnapilti. Eeldatakse, et tänavakaubandus on sümptomiteks "mahajäämusele" ja "mustusele", mis vähendab kohalike ja rahvusvaheliste investorite ning turistide huvi. Lisaks arvatakse, et nad on liiga nähtavad ja nende ülekaalukas kohalolek tänavatel muutub ohuks liiklejatele, eriti neile, kes kasutavad kõnniteid. (Bhowmik, 2010, p. 1; Roever & Skinner, 2016, pp. 360–363) Erinevad artiklid kinnitavad samasugust suhtumist ja käitumist ametivõimude poolt (Palacios, 2016, pp. 421–434; Recio & Gomez, 2013, pp. 173–190; Bhowmik, 2005, pp. 2256–2264; Milgram, 2011, pp. 261–293). Hoolimata ahistamisest väidavad paljud tänaval kauplejad, et neile meeldib töötada tänaval olles ise enda peremees ja kontrollida ise oma tööaega (Palacios, 2016, p. 423).

Tänavakaubandus on üks kõige nähtavam töökoht mitteametlikus majanduses, kuid vähesed linnad suudavad edukalt tasakaalustada elatusvahendite vajadust avaliku ruumi haldamise vajadusega just arengumaades (Roever & Skinner, 2016, p. 359). Tänavakauplejad on pidevalt valmis leidmaks uusi strateegilisi kohti, kus nad saavad oma kaupu ja teenuseid müüa, mis kindlustab nende ellujäämise (Recio & Gomez, 2013, pp. 173–174). Teisalt jälle linna vaesematele inimestele on tänavakauplejad kui „õnnistus“,

sest nad müüvad odavamalt toidukaupu, riideid ja teisi eluks vajalikke igapäevaseid asju ning tooteid saab hõlpsasti osta, sest kauplejad ajavad oma äri linna rahvarohketes kohtades (Bhowmik, 2010, p. 1).

Õiguslikust vaatenurgast lähtudes peaks tugev kohalik omavalitsus rakendama seadust nende suhtes, kes kuritarvitavad ühist ruumi, mis on mõeldud jalutamiseks ja sõitmiseks (Meneses-Reyes & Caballero-Juarez, 2014, p. 371). Mitte püüda keelata tänavakaubandust, vaid organiseerida ja planeerida linnaruumis kohti tänavakauplejatele, sest kauplejaid on palju ning efektiivne seadusandlus ja kauplemise lubamine tänaval võib anda linnale väärtusliku majandusliku tulu.

Linna avalik ruum hõlmab piirkondi, mida kasutatakse avalikeks tegevusteks. Seda saab määratleda kui kõiki füüsilisi ruume ja sotsiaalseid suhteid, mis kasutavad seda ruumi linna avalikes kohtades. Seega linna avalik ruum hõlmab nii kõnniteid, parke, randu jne. Arengumaades linna avalik ruum on väärtuslik ressurss linna vaestele elanikele, kes kasutavad neid ruume elatise teenimiseks. (Bhowmik, 2010, p. 8) Korrakaitseaduses on defineeritud avaliku ruumi mõiste. Avalik koht on määratlemata isikute ringile kasutamiseks antud või määratlemata isikute ringi kasutuses olev maa-ala, ehitis, ruum või selle osa, samuti ühissõiduk (Korrakaitseadus, 2011). Tänavakaubandus toimub linna või valla tänavatel, mis on avalikud kohad ning sellepärast on seatud erinevad piirangud kaupade müügiks, et reguleerida tänavatel kauplemist.

KaubTS kohaselt on tänavakaubandus tegevus, mille korras müüakse kaupa või teenust valla- või linnavalitsuse lubatud tänaval või teises üldsusele avatud samalaadses kohas kaubanduse korraldaja omandis või valduses oleva müügikoha kaudu müügipileti alusel tegutsev kaupleja või isik, kes müüb kaupa või teenust väljaspool majandus- või kutsetegevust tänavakaubanduse korras (Kaubandustegevuse seadus, 2004). Tänavakaubanduse all eristatakse kandekaubandust, mille korras toimub kauba jaemüük müüja käest, käsikorvist, kandelaualt või muust müüja poolt kantavast või kaasaveetavast inventarist, kus müüja pakub kaupa liikudes jalgsi või jalgrattal ning peatub ainult kauba müügiks ostjale (Tallinna Linnavolikogu, 2006).

Kui tänavakaubandus on lubatud tänaval või teises üldsusele avatud kohas, siis turukaubandus on lubatud selleks piiritletud paigas. Tänaval kauplemiseks on vaja valla- või linnavalitsuse käest taotleda müügipiletit. Müügipilet on kaubanduse korraldaja

väljastatud dokument, mille alusel võib sellel märgitud tingimustel kaupa või teenust müüa. Valla- või linnavalitsuse tegutsemise korral kaubanduse korraldajana kehtestab müügipileti hinna valla- või linnavolikogu määrusega. (Kaubandustegevuse seadus, 2004)

Varimajanduse mõiste hõlmab arvukalt erinevaid majanduslikke tegevusi, mille tõttu on keeruline anda mõistele ametlik määratlus (Schneider & Enste, 2013, p. 6). Nimekiri varimajandust iseloomustavates sõnadest on pikk, mis näitab seda, kui erinevalt on võimalik varimajandust kirjeldada. Erinevad teadlased on uuringutes defineerinud varimajandust kui „informal economy“ mitteametlik majandus, „informal sector“ mitteametlik sektor, „unorganised sector“ mitteorganiseeritud sektor, „underground economy“ pörandaalune majandus, „unreported economy“ deklareerimata majandus, „illegal economy“ illegaalne majandus, „unrecorded economy“ registreerimata majandus, „pre-modern sector“ eel kaasaegne sektor, „hidden economy“ varjatud majandus, „shadow economy“ varimajandus, „paralleel economy“ paralleel majandus, „black economy“ must majandus jne (Bhowmik, 2010, p. 1; Palacios, 2016, p. 421; Feige, 1990, pp. 3–7; Crossa, 2016, p. 288).

Mitteametliku sektori kontseptsioon sai populaarseks aastal 1970, kuigi mitteametlik sektor eksisteeris juba enne seda. Algselt omandas mitteametlik sektor rahalise vääringu ehk teadlased hakkasid hindama mitteametliku sektori tõttu riigile saamata jäävat tulu. (Bhowmik, 2010, p. 2) Crossa (2016, p. 288) defineerib varimajandust, kui majandustegevust, mis ei panusta riikliku majanduse kasvu. Schneider ja Enste (2000, p. 5) lisavad, et varimajandus hõlmab kõiki majandustehingutest saadud tulu, kas rahalistest tehingutest või bartertehingutest, seega oleksid kõik majandustehingud üldiselt maksustatavad, kui nad oleksid maksuhalduritele teada antud. Schneider ja Enste (2013, p. 9) täpsustavad varimajandust, kui majandustegevust, mis ei kajastu riigi sisemajanduse koguproduktis. Samas, kõik majandustehingud ei ole maksustatavad. Tehingud võivad jääda alla maksuvaba piirmäära, mistõttu saadud tulu ei kuulu maksustamisele. Sellisteks tehinguteks on eraisikust kauplejate poolt aasta jooksul tehtud tehingud, millest teenitud tulu jääb alla maksuvaba tulu piirmäära, mis ei kuulu tulumaksuga maksustamisele. (Tulumaksuseadus, 1999) Bhowmik (2010, p. 4) leiab, et mitteametlik majandus ei ole tingimata halb nähtus, vaid omab potentsiaali pakkumaks tööd. Mitteametlik majandus aitab neelata ülejääke ja töötuid isikuid, kellel puuduvad oskused (Bhowmik, 2010, p. 4).

Feige (1990, p. 7) klassifitseeris varimajanduse neljaks erinevaks alaliigiks, mida varimajanduses tegutsejad eiravad ja rikuvad; illegaalne majandus, deklareerimata majandus, dokumenteerimata majandus ja mitteametlik majandus. Illegaalne majandus koosneb majandustegevustest saadud tulust, mis on vastuolus õiguslike põhimõtetega, mis määratlevad seaduslike kaubandusvormide ulatuse. Illegaalsed majandusosalised tegelevad keelatud kaupade ja teenuste tootmise ning levitamisega. Majandusliku arengu vaatenurgast on kõige suuremaks ebaseaduslikuks tegevuseks keelatud ainete tootmine (nt narkokaubandus) ja musta turu valuutavahetus. Deklareerimata majandus hõlmab maksude vältimist ja maksudest kõrvalehoidumist ehk kokkuvõtvalt on see teenitud tulu, millelt ei tasuta makse, sest deklaratsioonid jäetakse esitamata osaliselt või täielikult. (Feige, 1990, p. 11)

Dokumenteerimata majandus koosneb majandustegevustest, kus isikud hoiavad kõrvale riigi poolt kehtestatud reeglitest siseriikliku majanduse mõõtmiseks ning majanduse osalised ei täida dokumenteerimise kohustus ehk raamatupidamiskohustust, ega esita vastavaid andmeid. Dokumenteerimata majanduse liik iseloomustab kogu sissetulekute ja väljaminekute vahelist erinevust sellest, mis on tegelikult teada antud. Mitteametlik majandus sisaldab majandustegevusi, mis ei järgi riigi poolt kehtestatud ühtseid reegleid kõigile majanduse osalistele. Mitteametliku majanduse kokkuvõtlik näitaja on mitteametlikult toimivate majandussubjektide tulu (nt mitteametlikult töötamine, majapidamised). (Feige, 1990, p. 11) Mitteametliku majandussektori osalised elavad „hallis“ alas, mille vahel on piir legaalse maailmaga ning kuhu püütakse varjuda juhul kui kulud, mida tehakse seaduse järgimiseks, kaaluvad üle saadava tulu. Hallis alas tegutsejad ei pruugi rikkuda kõiki reegleid, vaid rikutakse üksikuid reegleid vastavalt majanduslikule olule. (De Soto, 1989 ref Feige, 1990, p. 11)

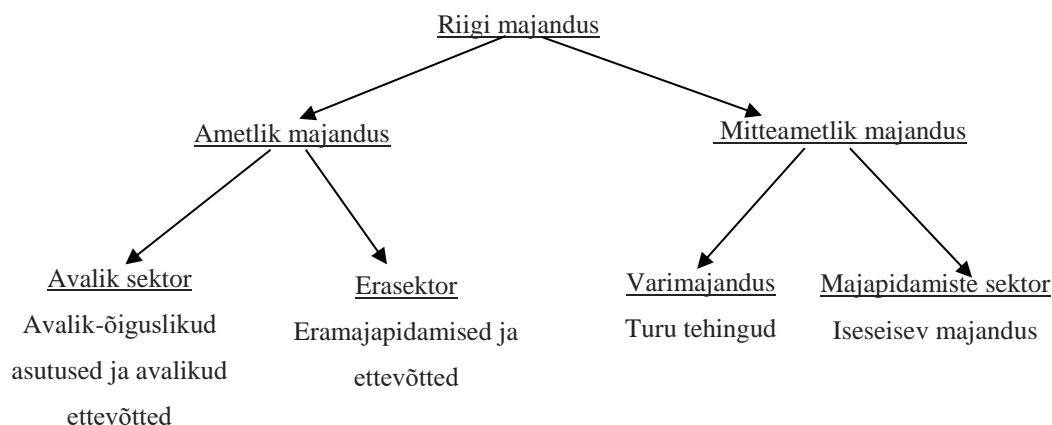
Bhowmik (2010, pp. 3–4) toob välja oma artiklis kolm lähenemise teooriat mitteametlikule majandusele. Dualistlikku lähenemise teooria kohaselt ei ole ametlik ja mitteametlik majandus sõltuvuses omavahel. Vaid mitteametlik majandus kaob või väheneb märkimisväärselt, kui ametlik majanduse kasvab ehk ametlik majanduse kasv neelab endaga mitteametliku majanduse. (Bhowmik, 2010, pp. 3–4) Nii Bhowmik (2010, p. 4) kui ka Recio ja Gomez (2013, p. 174) väidavad, et dualistlikku lähenemist võib pidada iganenuks, arvestades majanduse arengut viimase kümnendi jooksul. Teadlased leiavad, et

mitteametlik majandus on kasvanud tohutult kõigis riikides, isegi arenenud riikides (Bhowmik, 2010, p. 4; Schneider & Enste, 2000, p. 3; Schneider & Enste, 2013, p. 1).

Lisaks struktuuriliku teooria kohaselt ametliku sektori ettevõtjad kasutavad mitteametlikku sektorit komponentide tootmiseks, sest kulud on palju madalamad. Mitteametlikus majanduses tegutsevad ettevõtjad ei järgi seadusi, mis reguleerivad ametliku majanduse tootmist. Nii leiab ametlik majandus, et mitteametlik majandus on nende kasumi suurendamiseks kasulik vahend. Samal ajal sõltub mitteametlik majandus ametliku majanduse abist. Seega kahe sektori vahel on tihe ja sümbiootiline suhe. See on suures ulatuses selline nagu mitteametlikus majanduses vähe tasustatud töölised, keda kasutatakse ametliku majanduse sisendite pakkumiseks. Väikesemahulised tööstused tegelevad selliste osade tootmisega, mida kasutatakse sisendina ametliku majanduse toodetud kaupade valmistamisel. Lisaks arenenud riikide tootjad pakuvad oma toodangut arengumaadele, sest nende riikide mitteametlikus majanduses on tootmine palju odavam kui arenenud riikides. (Bhowmik, 2010, p. 4) Sama väidavad oma uuringus Recio ja Gomez (2013, p. 174), et ettevõtjad liiguvad sujuvalt mitteametliku ja ametliku majanduse vahel, kui nende varandus ja võimalused muutuvad.

Teoreetiline lähenemine mitteametlikule majandusele toimub läbi seadusliku teooria. Selline lähenemine aitab paremini aru saada mitteametlikust majandusest. Seaduslikus teoorias väidetakse, et mitteametlik sektor hõlmab isikuid, kes töötavad väljaspool ametlikku majandust, sest nende jaoks on seadusliku korra järgimine keeruline, raskesti mõistetav ja koormav. Selle tõttu nad eelistavad töötada mitteametlikus majanduses. Selline lähenemine aitab paremini seletada ja mõista tänavakaubanduses esinevaid probleeme. (Bhowmik, 2010, p. 4)

Ametlik majandus ja mitteametlik majandus on omavahel tihedalt seotud, kui vastastikune kasulik majanduslik suhe. Jooniselt 1 nähtub, et ametlik majandus jaguneb avalikuks sektoriks, mis on riigipoolsed tegevused ning erasektoriks, mis hõlmab kaupade ja teenuste tootmist ning müümist eramajapidamiste ja eraettevõtjate poolt. Mitteametlikus majanduses ehk varimajanduses tegutsevad ettevõtjad ei järgi seadusi, mis reguleerivad ametlikku majandust ning majandustehingud ei kajastu riiklikus statistikas. Majapidamiste sektor on mitteturutehingud individuaalsete vajaduste jaoks nt naaber aitab naabrit jne. (vt joonis 1)

Joonis 1. Ametliku ja mitteametliku majanduse skeem (Schneider & Enste, 2013, autori mugandatud)

Arengumaade linnavalitsuste poolt rakendatud määrused on ebaefektiivsed ja on tõestanud, et tänavatelt ei suudeta müüjaid eemaldada ega nende arvu vähendada. Patrullide vältimine on osa tänaval kauplejate igapäevasest rutiinist ja nad on õppinud sellega elama ning võtavad seda kui üht osa tööst. Arreteerimise oht hoiab neid pidevas valvsuses, et munitsipaalpolitsei saabudes kiirelt pakkida oma tooted ja lahkuda. Tänavatel müüjad moodustavad sotsiaalsed võrgustikud politseikontrolli vältimiseks. Müüjad moodustavad rühmi, kes liiguvad mööda tänavaid ja müüvad oma tooteid ja teenuseid. Üks grupi müüjatest tegutseb vaatlejana, jälgides patrulle ja hoiatades teisi. (Palacios, 2016, p. 422–424)

Alfonso Morales viis läbi uuringu tänavakauplejatega Chicagos. Ta kehastus kauplejaks ja töötas kauplejana pea kaks aastat, et uurida kauplejate maksukuulekust, igapäevast elustiili ja selle tegevuse asjaolusid. Enamus isikutele oli kauplemine kõrvaltegevus põhitöökohale, teenida lisateenistust, et pidada peret üleval. Suur osa kauplejatest olid immigrandid, kes tulid Ameerikasse otsimaks paremat elu. Uuringust selgus, et suurem osa tänavakauplejatest olid mitte maksukuulekad, kes ei ostanud müügipileteid ega deklareerinud enda tulusid või tegid seda vaid osaliselt. Tehingud toimusid peamiselt sularahas, mida on kergem jätta deklareerimata. Keskne teema oli: miks peaksin tasuma enda raskelt teenitud tulult riigile makse või ostma müügipileti. Nende negatiivne suhtumine maksude tasumisse oli tingitud sellest, et nad ei tajunud maksusüsteemi õiglust, riik ei panustanud nende sotsiaalsesse keskkonda, halb haridus ja teiste riigiteenuste kvaliteet, keeruline maksusüsteem jne. Põhjustest lähtudes peetakse oluliseks panustada laste haridusse, kodu soetamisesse jne. (McGee, 2012, pp. 83–104)

Tänavakauplejad soovivad oma heaolu maksimeerida, kõrvale hoidudes maksudest. Kasu, mis saadakse maksude mitte maksmisest, kaalub üle riski vahele jäädes. Maksukuulekus sõltub paljudest teguritest nt trahvimääradest ja kontrollimeetmetest. Mida karmimad on kontrollimeetmed ja trahvimäärad, seda enam on isikud maksukuulekamad. Maksukuulekus ei sõltu üksnes sunnimeetmete rakendamise efektiivsusest vaid kodanike maksukuulekust suurendab õiglane maksusüsteem, kvaliteetsed riigi pakutavad teenused, paremad maksuameti teenused, mis vähendab ebakindlust maksude arvestamisel, vähem koormavamad kontrollimeetmed, korruptsiooni puudumine, selged arusaamad riigi kulutustest jne. (Pickhardt & Prinz, 2012, pp. 16–24)

Valitsuse eesmärk on maksimeerida elanike maksukuulekust läbi kehtestatud maksuseaduste. Lisaks riigile vahendite andmise läbi kogutud maksude, on maksukuulekus, kui tee riigi ja ühiskonna suhete vahel. (McGee, 2012, p. 83) Millest võib järeldada, et maksukuulekus näitab riigi ja kodanike vahelisi suhteid ja on oluline faktor maksude laekumisel tagamaks riigi jätkusuutlikkuse. Tänavakaubanduses esineva varimajanduse tõttu jääb riigile maksutulu saamata. Tasumata jäävad erinevad maksud sõltuvalt tegevusest nt tulumaks, käibemaks, sotsiaalmaks, tollimaks, aktsiisid, töötuskindlustusmaks, pensionikindlustusmaks, keskkonnatasud, riigilõivud jm maksud ning tasud (Maksukorralduse seadus, 2002).

Kokkuvõtvalt selgus, et tänavakaubandus on kaupade ja teenuste müük otse tänaval, mis on toimunud juba antiikajast, kus isikud käisid ükselt uksele või otse tänaval kaupu müümas. Vaesus ja tööpuudus on üks peamine faktor kaasajal toimivas linnastumises ja migratsioonis, kus inimesed lähevad paremat elu otsima ning tihti on tänavakaubandus nende ainuke võimalus elatist teenida. Varimajanduslik tegevus on paratamatu nähtus, mis leiab aset igas majandussektoris, sh tänavakaubanduses. Varimajandus hõlmab kõiki majandustehingutest saadud tulu, mis üldiselt oleksid maksustatavad, kui nad oleksid maksuhalduritele teada antud. Seega ei kajastu kõikide tänavakauplejate majandustehingud riigi sisemajanduse koguproduktis ning riigil jääb saamata tulu.

2. TÄNAVAKAUBANDUS TALLINNA VANALINNAS

2.1. Tänavakaubanduse olemasolu

Tänavakaubandus on nähtavaim majandustegevus, sest kauplejad müüvad oma tooteid ja teenuseid otse tänaval ehk avalikes kohtades. Toimub pideva linnastumise ehk inimesed tulevad linna otsima parema teenistusega tööd sh hakatakse tegelema tänavakaubandusega või hakatakse tänaval kauplema lisateenistuste eesmärgil. See toob kaasa endaga linnade suuruse kasvu, mille tulemusel kohalikud omavalitsused peavad korraldama paremini avaliku ruumi kasutamist ja reguleerima tänaval kauplemist tõhusamalt.

Tänavakaubanduse järelevalvet teostab Tarbijakaitseamet, Terviseamet, Politsei- ja Piirivalveamet ning valla- või linnavalitsus (vt lisa 1). Nõuete rikkumiste eest on ettenähtud erinevad trahvimäärad, mis peaks vähendama kauplejate soovi sattuda seadusega vastuollu ja saada karistada. Kuid sellegipoolest leidub pidevalt tänavakauplejaid, kes rikuvad nõudeid ja ausat konkurentsi (vt lisa 2). Alates 1.07.2014 ei ole kaubanduse valdkonnas ettevõtjatel majandustegevuse registris registreerimise kohustust. Majandustegevusteade tuleb esitada vaid eriseaduses sätestatud juhtudel (nt alkoholiseadus, tubakaseadus) Tähelepanu tuleks juhtida sellele, et alkoholsete jookide ja tubakatoodete müügiks avalikul üritusel majandustegevusteadet ei esitata. Selle muudatuse eesmärk oli vähendada ettevõtete halduskoormust ja soodustada vabaettevõtlust. (Majandus- ja kommunikatsiooniministeerium, 2014; Alkoholiseadus, 2001; Tubakaseadus, 2005) Registreerimiskohustuse kaotamisega eeldati enam ettevõtjate aususele, kuid selline lähenemine ei ole töö koostaja arvates alati õigustatud, sest muudatustest tingitud tagajärgedel on järelevalveasutustel vähem informatsiooni ettevõtjate tegevuse kohta. Lisaks vajab analüüsimist KaubTS § 17 lg 3.

Töö koostaja on veendunud, et tänavakaubanduses esinevat varimajandust on võimalik välja selgitada kõige paremini vaatluse teel. Seetõttu viidi läbi vaatlus kolmel erineval perioodil ning vaatluses tekkivatele mõtetele, küsimustele ja selgitust vajavate detailide täpsustamiseks viidi läbi struktureerimata intervjuud Tallinna Kesklinna Valitsuse Ettevõtlus sektori juhtivspetsialist Marika Pärnaga, Kesklinna Munitsipaalpolitsei peainspektorite Pavel Boitsovi ja Jaanus Kiviga (vt lisa 3 ja vt lisa 4).

Tallinna Linnavalitsus väljastab konkursi korras müügipileteid vaid kandekaubanduse jaoks ning teiste taotlejatega sõlmitakse linnarajatise leping, millega välditakse turu- ja tänavakaubanduse korraldaja kohustusi (vt lisa 5).

KaubTS § 17 lg 3 analüüsis nähtus, et seaduse sättes on sisuline vastuolu. Lõige 3 sätestab, et tänavakaubanduseks ei loeta kaupleja müügikoha hooajalist laiendamist väljapoole ettevõtte siseruume nende vahetus läheduses st välikohvikud ja müügistendid, mis asuvad põhiettevõtte vahetus läheduses ei ole tänavakaubandus, kuigi füüsiliselt asuvad linna tänavatel ja kõnniteedel. Tallinna Kesklinna Valitsuse Ettevõtlus sektori juhtivspetsialist Marika Pärn nõustus autori analüüsis väljatoodud sisulise vastuoluga KaubTS § 17 lg 3 sätestatuga (vt lisa 5).

Selgitamaks välja tänavakaubanduses olemasolu Tallinna vanalinnas viidi läbi mitteosalus vaatlus ja vaatlejana osalusvaatlus. Mitteosalus vaatlus hõlmab visuaalsete andmete kogumist loomulikus tingimustes, millest uuritavad ei ole teadlikud. Vaatlus võib olla kvalitatiivne, kus faktilisi asjaolusid kirjeldatakse arvnumbreid kasutamata või kvantitatiivne, kus asjaolusid kirjeldatakse arvnumbrites. (Best, 2012, p. 140) Töö koostaja kasutas mitteosalus vaatluses nii kvalitatiivset kui ka kvantitatiivset meetodit andmete kogumiseks. Vaatluse käigus koguti andmeid tänaval kauplevate isikute arvukuse kohta, milliseid kaupu müüdi ning milliste hindadega, milline oli kaupade eest tasumise viis ning jälgiti kauplejate tegevuspaiga muutust.

Vaatlejana osalusvaatlus hõlmab andmete kogumist loomulikus tingimuses, jälgides uuritavate tegevusi ja võttes erineval määral osa rühma tegevustest. Vaatlejana osalusvaatluse käigus tehakse uuritavatele kohe alguses selgeks, et uurija on rühmas vaid vaatlejana. Seejärel püüab uurija luua rühma liikmetega häid suhteid, võtab rühma elust osa ning esitab uuritavatele ka küsimusi, et saada võimalikult objektiivsed vastused. (Hagan, 2014, pp. 209–211) Mitteosalus vaatlus ja vaatlejana osalusvaatlus valiti kuna kahe meetodi kombineerimine andis võimaluse jälgida sündmusi loomulikus tingimuses, uurida kauplejate maksukuulekust, igapäevast elustiili, asjaolusid ja võimaldas luua kauplejatega häid suhteid, et saada võimalikult ausaid vastuseid. Vaatluse puhul võeti arvesse, et vaatleja kohaolek ei tohi sündmuste loomulikku kulgu häirida ega muuta. Osalusvaatlusel kasutati struktureerimata intervjuud ehk avatud intervjuu.

Avatud intervjuus küsib intervjuerija intervjueritava mõtete, arvamuste, tunnete ja arusaamade kohta siis, kui need vestluse kulgedes loomulikult esile tulevad. Teema võib vestluse käigus muutuda. Avatud intervjuu sarnaneb enam hariliku vestlusena. Sellisel intervjuul puudub selge kava ja intervjuu jääb intervjuerija hooleks. (Hirsjärv, *et al*, 2010, lk 196–197)

Vaatlused viidi läbi ajavahemikul 14.04–27.04.2017, 23.10–05.11.2017 ja 22.02–07.03.2018 igal nädalapäeval erinevatel kellaaegadel, enamasti peale lõunat 12:00 ja 20:00 vahel, mil Tallinna vanalinna tänavatel liigub rohkem rahvast. Vaatluste läbiviimiseks valiti kindlad tänavad: (Viru, Suur-Karja, Pikk jala), marsruudi pikkuseks oli ca 2 km, mille läbimiseks kulus igapäevaselt mitteamal vaatluse korral 30–40 minutit. 23.10.2017 lisandus Mürivahe tänav, mis oli eelneval vaatlusperioodil remondis. Vaatluse marsruut ja läbimiseks kulunud aeg ei suurenenud.

Mitteamal vaatlus viidi läbi 37 päeva jooksul, milleks kulus ca 19–25 tundi. Mitteamal vaatlused toimusid järgmistel perioodidel:

Periood I —————> 14.03 – 24.04.2017

Periood II —————> 23.10 – 05.11.2017

Periood III —————> 22.02 – 02.03.2018

05.03 – 07.03.2018

Vaatluste analüüsist selgus, et tänavakauplejate arv Tallinna vanalinna tänavatel oli keskmiselt 18 kauplejat päevas. Vaatluse perioodidel olid ilmastikuolud muutlikud, mille tõttu kauplejate arv oli madal, sest kauplejate majandustegevus sõltub suuresti ilmastikust. Teisel perioodil tänavakauplejate keskmine arv tõusis 29%, sest esimesel perioodil oli Mürivahe tänav remondis ja suletud tänavakauplejatele. Kolmandal perioodil kauplejate arv mõnevõrra langes, sest Suur-Karja tänaval kauplejad ei tegutsenud (vt tabel 1). Vaatluste analüüsist järeldus, et tänavakauplejad müüsid metsa- ja lõikelillesid, puuvilju, kunstiteoseid, kudumeid, maitsestatud mandleid ja karastusjooke. Müüdavate kaupade hinnad jäid vahemikku 0,5–40 eurot nt metsa- ja lõikelilli müüdi 0,5–7 euroga, kunstiteoseid 15–40 eurot maitsestatud mandleid 4–8 eurot, kudumite hinnad 10–95 eurot (vt tabel 1). Suvisel perioodil müüakse jäätist, postkaarte, meeneid, vegan küpsiseid,

saiakesi, kohvi, ajalehti jne ning teenusena müüakse vibulaskmise võimalust ning aastaringelt saab teenusena kasutada Toompea platool asuvaid binokulaare (vt lisa 5). Vaatluse tulemusel selgus, et ainult mandlimüüjatel on kaardimakse võimalus ehk enamus tänavakaubanduses tehtavad tehingud tehakse sularahas. Kauplejate müügikohad ehk tegevuspaigad olid püsivad (vt tabel 1) ehk fikseeritud, sest Tallinna vanalinnas on tänavakaubandus lubatud vaid kindlates kohtades ning tänavad on jaotatud vastavalt kaubeldavate kaupade järgi (Viru, Suur-Karja, Pikk jala, Müürivahe) (vt lisa 5). Tänavakaubandus toimub linna või valla tänavatel, mis on avalikud kohad ning sellepärast on seatud erinevad piirangud müügiks (vt lisa 6).

Tabel 1. Mitte osalusvaatlus Tallinna vanalinnas (autori koostatud)

Näitaja/periood	Periood I	Periood II	Periood III
Kauplejate keskmine arv päevas	15	21	19
Müüdavad kaubad	Lõikelilled, metsalilled, kudumid, maitsestatud mandlid, karastusjoogid, kunstiteosed	Lõikelilled, kudumid, puuviljad, maitsestatud mandlid, karastusjoogid, kunstiteosed	Kudumid, kunstiteosed, maitsestatud mandlid, glögi.
Kaupade hinnad (eurodes)	0,5–40	0,5–95	2–95
Makse viis	Sularaha/kaardimakse	Sularaha/kaardimakse	Sularaha/kaardimakse
Tegevuspaiga muutus	Kauplejate tegevuspaigad olid perioodi jooksul püsivad.	Kauplejate tegevuspaigad olid perioodi jooksul püsivad.	Kauplejate tegevuspaigad olid perioodi jooksul püsivad.

Viru tänaval kauplemiseks Tallinna Kesklinna Valitsus ei väljasta müügipileteid ega sõlmi linnarajatise lepinguid. Suur-Karja tänaval tegutseb tänavakaubanduse korraldajana mittetulundusühing Koduaialill, kes on sõlminud Tallinna Kesklinna Valitsusega linnarajatise lepingu, mille korras on tema kasutusse antud 35m² pinda. 1m² hinnaks on 6,40 eurot kuus. Mittetulundusühing Koduaialill on kokkulepe Tallinna Kesklinna Valitsusega, et seal tohib müüa vaid Eestis korjatud ja kasvatatud metsa- ja lõikelilli. (vt lisa 5; Tallinna Linnavalitsus, 2013).

Pikk jala tänavas tegutsevad tänavakaubanduse raames kunstnikud. Kõigil kauplejatel on sõlmitud Tallinna Linnavalitsusega linnarajatise leping. Leping on sõlmitud 12

kunstnikuga, kellest 11 on füüsilisest isikust ettevõtjad ja üks MTÜ. Müügikoha eest makstakse 38,40 eurot 1m² kohta kuus. (vt lisa 5)

Müürivahe tänaval tegutseb tänavakaubanduse korraldajana 5+ Capital OÜ. Äriühingul on sõlmitud Tallinna Kesklinna Valitsusega linnarajatise leping, mille korras on äriühingu kasutusse antud 100m² pinda, mille tasutakse 9 237 eurot kuus (vt lisa 5).

Vaatluse käigus tuvastati kuus maitsestatud mandlite müügikohta Tallinna vanalinnas. Freshpoint ja Mandli Mamsel OÜ-l on sõlmitud Tallinna Linnavalitsusega linnarajatise leping, mille korras antakse 3m² ala kasutusse iga müügikoha jaoks. Freshpoint OÜ omab linnarajatise lepingut neljale müügikohale ning Mandli Mamsel OÜ kahele (vt lisa 5). 1m² maksab 125 eurot kuus ehk iga müügikoha eest makstakse Tallinna Linnavalitsusele 375 eurot kuus. Rahu kohtu tn hoone ees asuv müügikoha hinnaks on 800 eurot 1m² (Tallinna Kesklinna Valitsus, 2016). Kõik müügikohad antakse välja pakkumise korras ehk kes pakub suuremat hinda saab tõenäoliselt müügikoha õiguse, kuid vaadatakse ka müügi inventari (vt lisa 5).

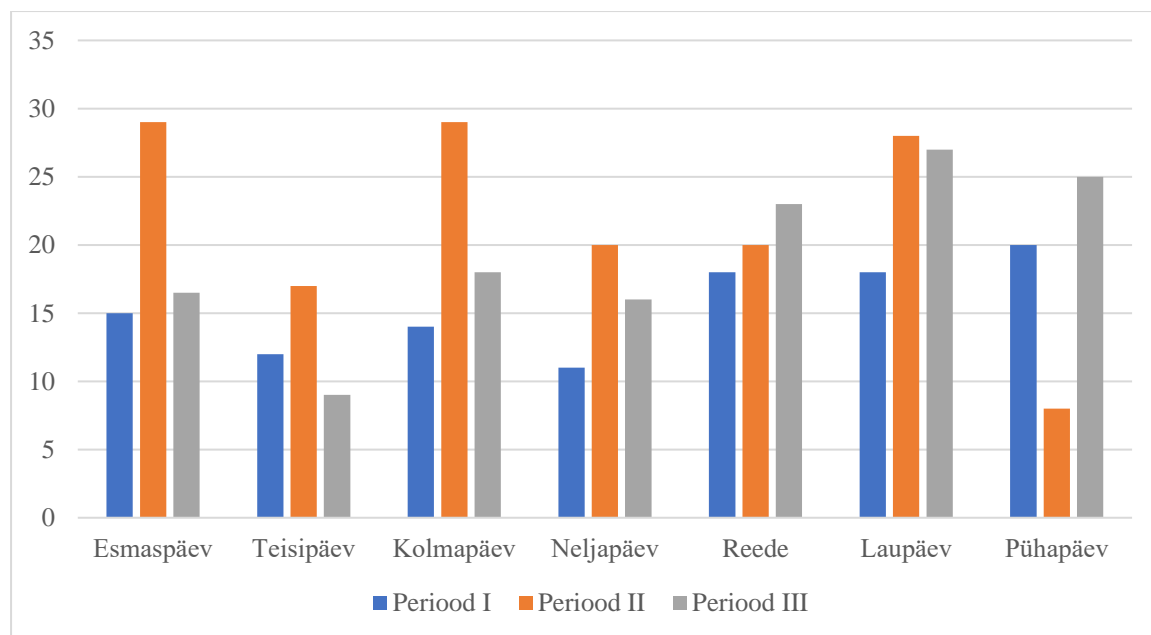
Osalusvaatluses esitati täiendavaid küsimusi 29 tänavakauplejale erinevatel teemadel (vt lisa 7). Osalusvaatlus viidi läbi 5 päeva jooksul, milleks kulus ca 30 tundi. Osalusvaatlused toimusid järgmistel perioodidel:

Periood I —————> 25.04 – 27.04.2017

Periood III —————> 03.03 – 04.03.2018

Osalusvaatluse analüüsisist selgus, et mittetulundusühing Koduaialill kaubanduse korraldajana on määranud müügipileti hinnaks 1,50 eurot 1m². 5+ Capital OÜ kui kaubanduse korraldajana on määranud müügipiletite hindadeks 600–750 eurot kuus. Hinnad varieeruvad sõltuvalt hooajast nt suvel on müügipiletite hinnad kõrgemad ja talvel madalamad, sest on arvestatud tänavakaubanduse hooajalisusega. Lisaks sõltub Müürivahe tänava müügipileti hind asukohast, kõrgemat hinda maksavad kauplejad, kelle müügikoht asub Viru tänava ja Müürivahe tänava ristumisel ning liikudes mööda tänavat alla väheneb müügipileti hind. Tänavakauplejad maksavad lisaks kaubanduse korraldajale kauba vedamise ja hoiustamise teenuse eest. Kauplejad on teinud ka ühise avalduse 5+ Capital OÜ-le vähendamaks müügipiletite hindasid, sest tänavakaubanduse müük on aastatega

pidevalt vähenenud, elu on kallinenud ja üha raskem on toime tulla tänavakaubandusega tegeledes. (vt lisa 8) Lisaks selgus analüüsist, et mittetulundusühing Koduaialill on rikkunud müügipileti vormi nõudeid, mis on kehtestatud KaubTS (vt lisa 9).

Joonis 2. Kauplejate keskmine arv nädalapäevade lõikes analüüsitaval perioodil (autori koostatud)

Vaatlused toimusid erinevatel kellaaegadel ja Eesti geograafiline asend ei soodusta tänavakaubandust, sest suuresti sõltub kauplejate arv hooajast ja ilmastikust st ei saa objektiivselt hinnata tänavakauplejate arvu Tallinna vanalinna tänavatel vaatluste tulemustel, kuid annab piltliku ülevaate kauplejate keskmisest arvust nädalapäevade lõikes (vt joonis 2).

Osalusvaatluse analüüsis selgus, et tänavakaubanduse korras kauplevad 34% füüsilised isikud, 38% füüsilisest isikust ettevõtjad ja 28% lepingulised töötajad. Lisateenistuse eesmärgil töötab tänavakaubanduse korras 62% vastanutest ja 38% kauplejatele on tänavakaubandus põhiteenistus. Tänavakaubandusega tegeleb 65% isikutest hooajaliselt ja 35% isikutest töötab tänaval aastaringiselt. Enamus tänavakauplejatest töötab hooajaliselt, sest on talvine periood on ebasobiv aeg kauplemiseks. Tänaval kauplemiseks on vaja soetada müügipilet või sõlmida Tallinna Kesklinna Valitsusega linnarajatise leping. 59% vastanutest olid müügipiletid soetatud ja linnarajatise leping oli sõlmitud 31%-l ning 10% vastanutest puudus müügipilet/linnarajatise leping. Füüsilisest isikust tänavakauplejate

keskmine käive päevas vaatluse perioodil oli 10–80 eurot Käive sõltus suuresti ilmast ja pakutavast kaubast. FIE-de käive päevas oli 25–150 eurot ning lepinguliste töötajate päevane käive oli 25–500 euro vahel. (vt tabel 2) Kolm füüsilisest isikust ettevõtjast tänavakauplejat Müürivahe tänaval ei soovinud avalikustada keskmist päevast käivet.

Tabel 2. Osalusvaatluse tulemus analüüsitaval perioodil (autori koostatud)

Näitaja/periood	Periood I	Periood II
Tegevusvorm	14 tänavakauplejat sh kuus füüsilist isikut, kuus füüsilisest isikust ettevõtjat ja kaks lepingulist töötajat.	15 tänavakauplejat sh neli füüsilist isikut, viis füüsilisest isikust ettevõtjat, kuus lepingulist töötajat.
Lisateenistus	Füüsilistele isikutele ja viiele füüsilisest isikust ettevõtjale lisateenistus. Ühele füüsilisest isikust ettevõtjale ja kahele lepingulisele töötajale põhiteenistus.	Füüsilistele isikutele, kahele füüsilisest isikust ettevõtjale ja ühele lepingulisele töötajale lisateenistus. Kolmele füüsilisest isikust ettevõtjale, ja viiele lepingulisele töötajale põhiteenistus.
Hooajaline/aastaringset	Kõigile füüsilistele isikutele ja füüsilisest isikutest ettevõtjatele oli tegevus hooajaline ja kaks lepingulist töötajat.	Kõigile füüsilistele isikutele, kahele füüsilisest isikust ettevõtjale ja ühele lepingulisele töötajale oli tegevus hooajaline ja viis lepingulist töötajat ja kolm füüsilisest isikust ettevõtjat.
Müügipilet/linnarajatise leping	Füüsilised isikud tegutsesid müügipileti alusel. Viis füüsilisest isikust ettevõtjat tegutsesid müügipileti alusel ja üks, kes tegutses linnarajatise lepingu alusel. Lepinguliste töötajate tööandjad tegutsesid linnarajatise lepingu alusel.	Füüsilised isikud tegutsesid omavoliliselt ja üks. Kaks füüsilisest isikust ettevõtjat tegutsesid linnarajatise lepingu alusel. Kolm füüsilisest isikust ettevõtjat tegutsesid müügipileti alusel. Kolme lepinguliste töötajate tööandjad tegutsesid linnarajatise lepingu alusel ja kolm töötajat müügipileti alusel.
Käive päevas	Füüsiliste isikute päevane käive varieerus 10–80 euro vahel. Füüsilisest isikust ettevõtjate päevane käive oli 25–100 eurot. Lepinguliste töötajate käive oli 100–300 eurot.	Füüsiliste isikute päevane käive oli 10 eurot. Füüsilisest isikust ettevõtjate ja lepinguliste töötajate päevane käive oli 25–500 eurot.

Kokkuvõtvalt selgus, et Tallinna vanalinnas tegeletakse aktiivselt tänavakaubandusega. Vaatluste, mis toimusid kevadel, sügisel ja talvel, analüüsidest selgus, et keskmiselt kaupleb Tallinna vanalinnas tänavatel 18 tänavakauplejat. Kauplejad tegutsevad rohkem hooajaliselt, sest Eesti geograafiline asukoht ei soodusta aastaringselt tänaval kauplemist. Suur osa kauplejatest tegutseb tänavakaubandusega lisateenistuse eesmärgil. Müüdavateks kaupadeks olid põhiliselt maitsestatud mandlid, metsa- ja lõikelilled, kunstiteosed ja kudumid. Tänavakauplejate käive päevas oli keskmiselt 10–500 eurot, mis suuresti sõltub ilmastikust, hooajast, müüdavast kaubast ja asukohast.

2.2. Varimajanduse olemasolu tänavakaubanduses

Tänavakaubandus on levinud kõikjal maailmas, see on igapäevane nähtus tänavatel, levik on nii illegaalne kui legaalne. Tänaval kauplejate arv Tallinna vanalinnas ei ole töö koostaja arvamusel suur, osalt on see tingitud geograafilisest asendist tulenevast kliimast, mis ei soodusta aastaringselt tänaval kaubelda, mille mõjul tänaval kauplemine on pigem hooajaline nähtus. Samamoodi ei ole Eesti kultuurile omane tänaval kauplemine ning kohalik omavalitsus on piiranud ja reguleerinud tänavakaubandust vanalinnas, sest see on üks põhiline tõmbekeskus.

Illegaalne tänavakaubandus on leidnud aset linnade tekkimise ajast alates, nii ka Eestis. Näiteks Venemaale müüdi viina, sest riigimonopoli tõttu oli viina hind kõrge. Vene kaupmehed käisid Eestis kauplemas, kuid neile oli pandud peale müügikeeld linnades ja üldse müüa välismaa kaupu, kuid keeldu rikuti alatasa ning ostjaid jätkus nii linnades kui ka maal, sest nende müüdavad kaubad olid märgatavalt odavamad kui kohalikud. Sellega rikuti ausat konkurentsi ja hoiduti kõrvale maksustamisest. (Zetterberg, 2009, lk 243) Maksukuulekuse roll maksude laekumisel on tähtsal kohal, sest see näitab kodanike valmidust maksta makse ning riik vajab maksutulu, et täita oma funktsioone. Iga inimese keskne küsimus on, kas maksta makse või mitte ning mida ta saab vastutasuks riigilt.

Eestis oli 2015. aastal maksuauk 7,1% laekunud maksudest, kui maksutulu 2015. aastal oli ligi 6 miljardit, siis saamata jäänud maksutulu on märkimisväärne (Maksu- ja Tolliamet, 2017). Maksu- ja Tolliametile tehtud päringu kohaselt on Eestis 2017. aasta seisuga aktiivseid kaubandus ettevõtjaid 39 510, millest hulgikaubandus ettevõtteid 18 943,

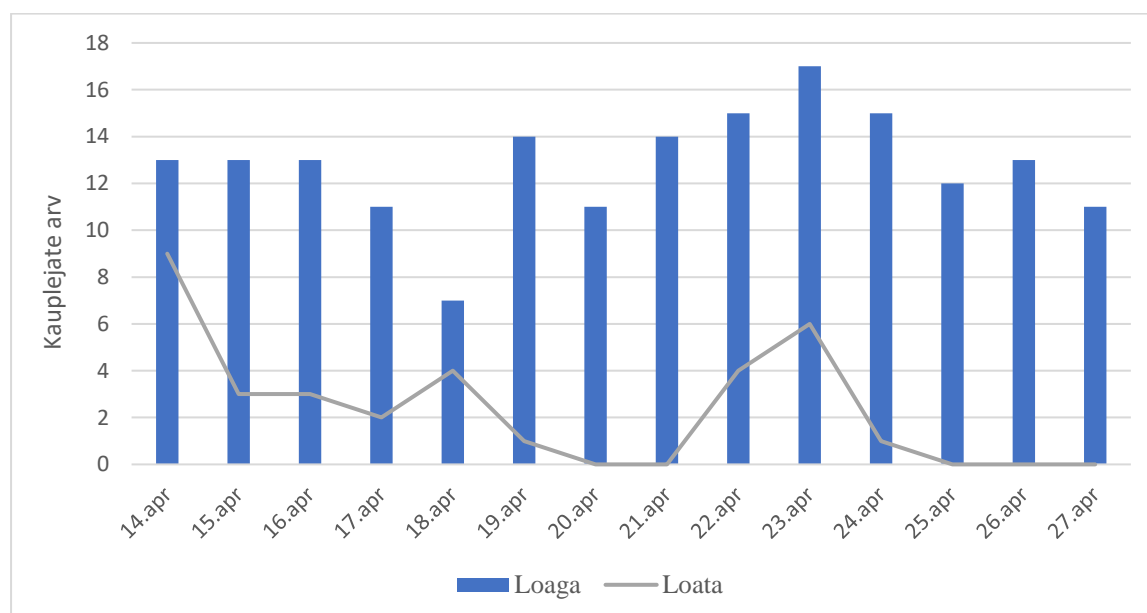
jaekaubanduse ettevõtteid 14 988 ja mootorsõidukite ja mootorrataste hulgi- ja jaemüük ning remont 5 579. EMTAK liigitab majutus- ja toitlustusettevõtjad eraldi kategooriasse ning 2017. aasta seisuga on 5 620 aktiivset ettevõtet (Listmann, 2017).

Lõputöö eesmärgi välja selgitamiseks ning püstitatud probleemküsümuse lahendamiseks kasutati Tallinna vanalinna tänavakaubanduses esineva varimajanduse hindamiseks otsest meetodikat. Varimajanduse jälgimine ja mõõtmine on keeruline, sest isikud, kes võtavad osa varimajandusest üritavad jääda võimalikult nähtamatuks st on raske objektiivselt hinnata varimajanduse mõõtmeid ja anda täpne rahaline vääring. Teadlased kasutavad erinevaid meetodeid andmaks hinnangulist suurust varimajandusele.

Varimajanduse mõõtmiseks ja hindamiseks kasutatakse mikro- ja makroökonomilist lähenemist. Makroökonomiline varimajanduse hindamise kaudne meetodika, on selline kus hinnatakse sissetulekuid ja tehtud kulutusi, ametliku ja tegeliku tööjõu erinevust, raha nõudlust, elektri tarbimist jne. Mikroökonomiline varimajanduse hindamise otsene meetodika, on selline kus kogutakse informatsiooni vaatluste, küsitluste või analüüsitakse aruannetes ning deklaratsioonides esitatud andmeid. (Schneider & Enste, 2013, pp. 16–30; Pickhardt & Prinze, 2012, pp. 167–168)

Töös kasutati tänavakaubanduses esineva varimajanduse hindamiseks otsest meetodikat, et selgitada välja tänavakaubanduses esinev varimajandus. Eelnevas alapeatükis teostati vaatluste analüüs selgitamaks välja tänavakaubanduse olemasolu Tallinna vanalinnas, käesolevas peatükis analüüsitakse vaatlusprotsessis osalenute ja linnavalitusest saadud tänavakauplejate nimekirjas olevate kauplejate majandusnäitajaid. Otseseks meetodiks oli osalus ja mitteosalus vaatlus (vt alapeatükk 2.1) ning ettevõtjate majandusaasta aruannete müügitulu analüüs. Analüüsiga soovitakse teada saada, kas kõik tänavakauplejad täidavad seadustest tulenevat maksukohustust. Ettevõtjad esitavad majandusaasta aruande peale majandusaasta lõppu kuue kuu jooksul va kassapõhise raamatupidamisarvestusega füüsilisest isikust ettevõtjad, kellel puudub kohustus esitada majandusaasta aruanne (Äriseadustik, 1995; Raamatupidamise seadus, 2002). 2017. aasta majandustulemused ei ole veel äriregistrile esitatud. Seega kasutas autor analüüsis ettevõtjate 2016. aasta majandusaasta aruandeid. Analüüsi kaasati ettevõtjad, kes tegelesid Tallinna vanalinnas tänavakaubandusega nii 2016 ja 2017. aastal. Ettevõtjate nimekiri saadi Tallinna Kesklinna Valitsusest. Analüüsis kasutati 11 ettevõtja majandusaasta aruandeid.

Tallinna Kesklinna Valitsuse tänavatel kauplevate kauplejate nimekirjas 2016 ja 2017. aastal, väljastati kokku müügipilet/linnarajatise leping või kooskõlastati müük 2016. aastal 254 tegevuskoha jaoks ja 2017. aastal 243 (vt CD). Nimekirjas on välikohvikud, mis KaubTS § 17 lg 3 alusel tänavakaubanduse alla ei kuulu, sellepärast nimekirja nimetus on „tänaval kaubandus“ mitte „tänavakaubandus“, et mitte seaduses sätestatuga vastuollu minna (vt lisa 5). Valimisse kaasati ettevõtjad, kes esinesid nimekirjas 2016. aastal ja ka 2017. aastal st 10 ettevõtjat ja 2 ettevõtjat vaatluse tulemuste analüüsi põhjal s.o 12 ettevõtjat Lisaks valimi määramisel võeti arvesse ettevõtjate kauplemise periood st ei kaasatud analüüsi neid, kes tegutsevad tänavakaubandusega Tallinna vanalinnas kolm ja vähem kuud. Sellist valimit saab pidada tõseks.

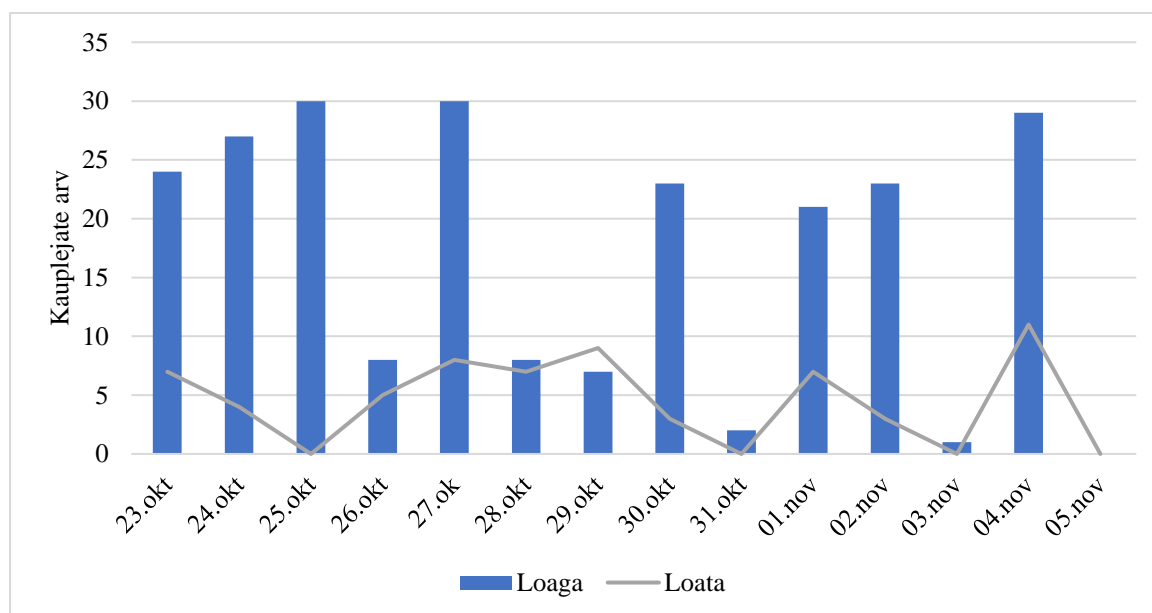

Joonis 3. Loaga ja loata kauplevate kauplejate sagedus esimese perioodi päevade lõikes (autori koostatud)

Läbiviidud vaatluse esimesel perioodil erinevatel kellaaegadel tehtud vaatluse käigus tuvastati loaga ja loata kauplejate arvukus päevade lõikes. Mitteosalus vaatluse esimese perioodi analüüsis selgus, et tänavakauplejate omavoliline müük toimub Tallinna vanalinnas, kauplejate arv varieerub sõltuvalt nädalapäevast, kellaajust ja ilmastikust. (vt joonis 3) Vaatluste tulemused ühtivad Kesklinna Munitsipaalpolitsei peainspektor Pavel Boitsovi ja Jaanus Kiviga tehtud intervjuude tulemustega (vt lisa 10), loata tänavakauplejad tegutsevad teadlikult rohkem nädalavahetustel ja argipäevadel peale kella 17:00. Kuid kaubeldakse munitsipaalpolitsei tööaegadel st on kauplejal võimalus vahele jääda ja

karistada saada ning see kaalub üle võimaluse teenida lisateenistust. Omavoliliselt kauplevate isikute tuvastamiseks tegi töö koostaja päringuid Tallinna Kesklinna Valitsuse Ettevõtlus sektori juhtivspetsialisti Marika Pärnale.

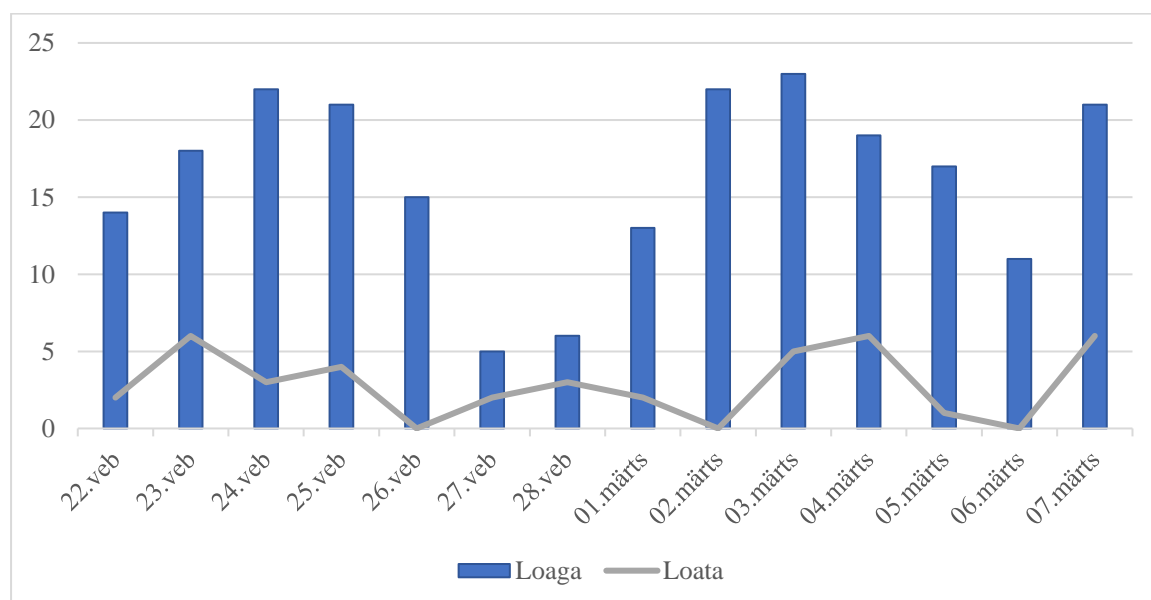
Perioodil 23.10–05.11.2017 erinevatel kellaaegadel tehtud vaatluse käigus tuvastatud loaga ja loata kauplevate arvukus päevade lõikes. Selgus, et tänavakauplevate omavoliline müük toimub endiselt Tallinna vanalinnas, kauplevate arv varieerub sõltuvalt nädalapäevast, kellaajast ja ilmastikust. Luba omavate kauplevate arv suurenes, sest Müürivahe tänav avati peale ehitustöid tänavakauplevatele. Päevad kus kauplevate arv on madal või puudub on tingitud sellest, et vaatlus viidi läbi erinevatel kellaaegadel ja tänavakauplevad töötavad tänaval enamasti kella 17:00-ni. (vt joonis 4)

Joonis 4. Loaga ja loata kauplevate kauplevate sagedus teisel perioodi päevade lõikes (autori koostatud)

Perioodil 22.02–07.03.2018 erinevatel kellaaegadel tehtud vaatluse käigus tuvastatud loaga ja loata kauplevate arvukus päevade lõikes. Selgus, et tänavakauplevate omavoliline müük toimub endiselt Tallinna vanalinnas, kauplevate arv varieerub sõltuvalt nädalapäevast, kellaajast ja ilmastikust. Loaga kauplevate arv mõnevõrra vähenes, sest Suur-Karja tänaval talve perioodil kauplevad ei tegutse. Vaatlused viidi läbi kellaaegadel 12:00–15:00, et saada võimalikult palju informatsiooni, sest talve perioodil tänavakauplevad töötavad piiratud ajal kuna õues valitseb pakane ning inimesi liigub vähem linna tänavatel. (vt joonis 5)

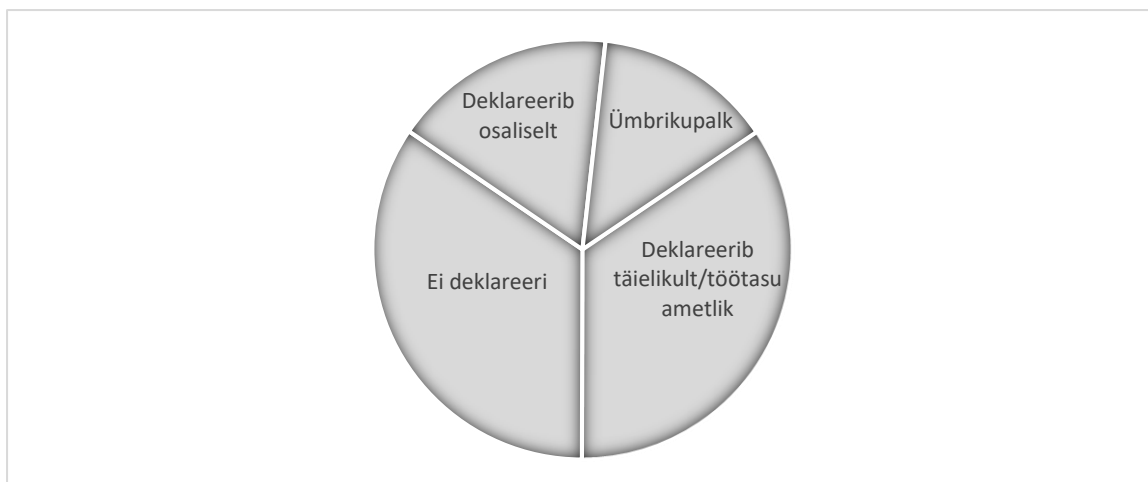
Lisaks tuvastati vaatluse käigus munitsipaalpolitsei tegevusetus. Kaks inspektorit viibisid ametiautos, mis oli pargitud vanalinna tänavale, samaaegselt nende kõrval kauplesid neli loata isikut. Pöördudes inspektorite poole küsimusega, kas nad on teadlikud, et isikud kauplevad loata. Selgus, et on teadlikud, et kauplejad ei oma luba. Samas neile ei tehta trahvi, sest inspektorite sõnul on neil kahju kauplejatest ning isikud aetakse tänavalt ära vaid siis, kui Tallinna Linnvolikogu kantselei majas toimub ametlik kohtumine. Munitsipaalpolitsei tegevusetust kinnitas ka Marika Pärn intervjuus. Peale uue munitsipaalpolitsei peainspektori vahetust on olukord vanalinnas halvenenud ja konkreetne juhtum näitab, et loata kauplejal puudub lugupidamine ja aukartus korrakaitsetesse (Pärn, 2018).

Joonis 5. Loaga ja loata kauplevate kauplejate sagedus kolmanda perioodi päevade lõikes (autori koostatud)

Osalusvaatluse ajal läbiviidu teemade vastuste analüüsist selgus, et vaid 35% tänavakauplejatest deklareerib oma tulusid täielikult või saab ametlikult kõik töötasuna. Kuus füüsilisest isikust ettevõtjat deklareerib oma tulusid täielikult ja neli lepingulist töötajat saavad kõik töötasu ametlikult arvelduskontole. 17% tänavakauplejatest deklareerib oma tulusid osaliselt, kellest on neli füüsilisest isikust ettevõtjat ja üks äriühing, lisaks võib järeldada, et äriühing hoidub kõrvale ka tööjõumaksudest, sest küsimustele vastas perefirma üks osanik/juhatus liige. Tänavakaubanduses saadud tulu ei deklareeri 34% kauplejatest, kellest 100% moodustavad füüsilised isikud ehk 10 kauplejat. Lisaks

neljal kauplejal puudub müügileping/linnarajatise leping. Ümbrikupalka saavad 14% vastanutest, kellest neli müüjat saavad osa töötasu ümbrikupalgana. Arvestades üldist trendi, et 65% tänavakauplejatest ei ole maksukuulekad, lisaks jälgides ja kuulates kauplejate muutuvat kehakeelt ning hääletooni, kui küsida tulude deklareerimise või ümbrikupalga kohta, siis autor järeldab, et tegelik protsent on suurem. (vt joonis 6 ja vt lisa 11)

Joonis 6. Analüüsitava perioodide tulemused (autori koostatud)

Vaatluse analüüsi tulemustel arvutati tänavakauplejate oletatav varjatud müügitulu. Valimis kasutati ainult tänavakauplejaid, kes vastasid et ei deklareeri tulu, deklareerivad osaliselt või saavad ümbrikupalka. Analüüsist selgus, et füüsilistest isikust tänavakauplejate oletatav varjatud müügitulu on 23 929 eurot. Lisaks neli kauplejat tegutsesid tänaval ilma kehtiva loata, mille tulemus kohalikule omavalitsuse jääb tulu saamata aastas 1 843 eurot, võttes aluseks Pikkjala tänava kauplemisloa hinna. (vt tabel 3, vt lisa 8 ja vt lisa 11)

Füüsilisest isikust ettevõtjad, kes deklareerivad ettevõtlustulu osaliselt on oletatav varjatud müügitulu 40 400 eurot. Üks füüsilisest isikust tänavakaupleja, kes kaupleb Mürivahe tänavas ei soovinud öelda päevast käivet st autor kasutas samal tänaval olevate kauplejate keskmist müügikäivet. Isikud deklareerivad ettevõtlustulu vastavalt majanduslikule olukorrale või deklareerivad tulu pidevalt, nii et tulud ja kulud oleksid nullis, et ei tekiks tulumaksukohustust. (vt tabel 3, vt lisa 8 ja vt lisa 11)

Tabel 3. Vaatluse analüüsi tulemused (euro) (autori koostatud)

Näitaja/ Tegevusvorm	Keskmine aastatulu	Ei deklareeri, deklareerib osaliselt	Ümbrikupalk JAH/EI	Müügipilet/ linnarajatise leping JAH/EI	Oletatav varjatud müügitulu
Füüsiline isik	5 120	Ei deklareeri	-	JAH	5 120
Füüsiline isik	1 600	Ei deklareeri	-	JAH	1 600
Füüsiline isik	2 800	Ei deklareeri	-	JAH	2 800
Füüsiline isik	5 600	Ei deklareeri	-	JAH	5 600
Füüsiline isik	2 000	Ei deklareeri	-	JAH	2 000
Füüsiline isik	2 000	Ei deklareeri	-	JAH	2 000
Füüsiline isik	1 200	Ei deklareeri	-	EI	1 200
Füüsiline isik	1 200	Ei deklareeri	-	EI	1 200
Füüsiline isik	1 200	Ei deklareeri	-	EI	1 200
Füüsiline isik	1 200	Ei deklareeri	-	EI	1 200
FIE	5 200	Deklareerib osaliselt 50%	-	JAH	2 600
FIE	21 600	Deklareerib osaliselt 50%	-	JAH	10 800
FIE	25 200	Deklareerib osaliselt 50%	-	JAH	12 600
FIE	28 800	Deklareerib osaliselt 50%	-	JAH	14 400
Lepinguline töötaja	48 000	-	JAH (8% käibest)	JAH	3840
Lepinguline töötaja	-	-	JAH (miinimumpal k, ülejäänud mustalt)	JAH	5 640
Lepinguline töötaja	48 000	-	JAH (5% käibest)	JAH	2 400
Osaühing	25 200	Deklareerib osaliselt 50%	-	JAH	12 600
KOKKU					88 800

Lepinguliste töötajate hulgas said neli töötajat osalist ümbrikupalka. Autor kasutas analüüsis kolme töötajat st ühte töötajat ei ole võimalik analüüsida ebapiisava informatsiooni tõttu. Kaks töötajat saavad müügitulu pealt 5–8% boonust ümbrikupalgana

ja oletatav varjatud müügitulu on 6 240 eurot aastas. Üks töötaja saab miinimum palga ja ülejäänud osa ümbrikupalgana. Autor võttis aluseks Statistikaameti andmebaasi hulgi- ja jaekaubandus 2017. aasta keskmise brutokuupalga Eestis (Statistikaamet, 2018) ning oletatav varjatud müügitulu on 5 640 eurot. Osaühingu oletatav varjatud müügitulu on 12 600 eurot. Analüüsist selgus ettevõtlusega tegelevate tänavakauplejate oletatav varjatud müügitulu kokku on 88 800 eurot. (vt tabel 3, vt lisa 8 ja vt lisa 11)

Tabel 4. 2016. aasta majandusaasta aruannete majandusnäitajad (euro) (Registrite ja Infosüsteemide Keskus, 2018; autori koostatud)

Näitaja/ Ettevõtte*	Müügitulu	Keskmine müügitulu vaatluse analüüsist	Tööjõukulud	Aruandeaasta kasum	Keskmine töötaja brutopalk	Oletatav varjatud müügitulu
A	97 144	235 200	23 422	33 607	241	138 056
B	155 367	100 800	36 957	9451	574	-
C	402 460	-	23 239	52 627	1456	-
D	691 501	-	115 901	62 109	657	-
E	15 760	-	-	-2001	-	-
F	40 800	-	-	28 684	-	-
G	2460	-	-	28	-	-
H	67 177	-	23 409	17	362	-
I	52 021	29 400	6262	1278	120	-
J	59 889	-	25 846	889	397	-
K	5 776 975	-	2 206 935	-46 181	1266	-
L	-	25 200	-	-	-	12 500
KOKKU						150 556

***A** – Freshpoint OÜ, **B** – Mandli Mamsel OÜ, **C**- 5+ Capital OÜ, **D** – Grenader Grupp OÜ, **E** – OÜ Maestrogalerii, **F** – Mihkel Haldus OÜ, **G** – MTÜ Koduaialill, **H** – MTÜ Tallinna Vibukool, **I** – Nordel Trade OÜ, **J** – Pervak OÜ, **K** – Starmaker OÜ, **L** – Willie OÜ

Vaatluses analüüsi põhjal arvutati välja keskmine aasta müügitulu (vt tabel 3), mis peab töö koostaja arvates olema samas suurusjärgus või väiksem kui majandusaasta aruandes kirjendatud müügitulu. Järgnevalt teostatakse ettevõtjate majandusaasta aruannete analüüs, et selgitada vaatluse ja aruannete kokkusobivust (vt tabel 4). Analüüsitud ettevõtjal L puudus majandusaasta aruanne, kuigi oletatav keskmine müügitulu peaks olema 25 200 eurot. Ettevõttel K puudus 2016. aasta majandusaasta aruanne st autor kasutas 2015. aasta

aruannet, sest ettevõtja on pikaajaline partner Tallinna Linnavalitsusele (vt lisa 5). Väheste andmete alusel ei saa hinnata D, E, F, G, H ettevõtete majandusnäitajaid. Ettevõttel H, I, J jääb keskmine töötaja brutopalk alla miinimum töötasu (430 eurot), millest võib järeldada võimalikule varjatud müügitulule (vt tabel 4).

Vähendamaks tänavakaubandusega kaasnevat varimajandust teeb autor järgmised soovitusel maksuhaldurile:

1. Kasutada efektiivsemalt kontrollimeetmeid tänavakaubanduse sektoris.
2. Suunata ja nõustada enam maksumaksjaid, kuidas tuleb käituda kui soovitakse tegeleda ettevõtlusega.

Lähtuvalt teoreetiliste allikate ja läbiviidud analüüsi tulemustel saab väita, et suuresti on tänavakaubanduses aset leidev varimajandus tingitud sotsiaalsetest probleemidest, mis ajendavad kauplejaid võtma osa varimajandusest, sest iga teenitud lisa on vajalik, mille jaoks võetakse riske. Riik peab keskenduma rohkem sotsiaalsete probleemide parendamisele, läbi mille paraneb ka maksumaksja maksukuulekus.

Kokkuvõtvalt selgus vaatluse ja ettevõtjate majandusaasta aruannete analüüsist, et tänavakaubanduses esineb varimajandust st tänavakauplejad ei ole maksukuulekad. Vaatluse analüüsi tulemusel 65% tänavakauplejatest osaleb varimajanduslikes tegevustes. Tulud deklareeritakse osaliselt või üldse mitte, toimub ümbrikupalga maksmine ning loata kauplemine. Vaatluses osalenud tänavakauplejate oletatav varjatud müügitulu aastas on 94 596 eurot ning loata kauplejate tõttu linnavalitsusele saamata jäänud tulu 1 843 eurot aastas. Analüüsitud ettevõtjate majandusaasta aruannete põhjal on varjatud müügitulu aastas 150 556 eurot. Sellest nähtub, et tänavakauplejad ei deklareeri tänavakaubandusest teenitud tulusid ja/või ei soeta müügiluba, omavad konkurentsieeliseid võrreldes teiste kauplejatega.

KOKKUVÕTE

Varimajandus on mitteametlik majandus, mis eksisteerib igas majandusharus nii ka tänavakaubanduses. Varimajandus hõlmab kõiki majandustehingutest saadud tulu, mis oleksid maksustatavad, kui nad oleksid maksuhaldurile teada. Seega ei kajastu tulud riiklikus statistikas, sest maksumaksjate poolt esitatakse maksudeklaratsioone kas osaliselt või üldse mitte, mille tulemusel maksukohustus jääb täitmata. Maksud on riigi eksisteerimise olulisemad allikad ning see on valdkond, millega nii Maksu- ja Tolliamet kui ka poliitika kujundajad pidevalt tegelevad.

Lõputöö on aktuaalne, sest Maksu- ja Tolliameti arengukavas aastateks 2017–2020 on seatud üheks eesmärgiks vähendada varimajanduse osakaalu ja läbi selle tagada ettevõtjatele ausam konkurentsikeskkond. Maksutulu kogumine on riigi jätkusuutlikkuse alus, et tagada kodanikele erinevaid avalikke hüvesid ja teenuseid. Varimajandusega jääb riigil maksutulu saamata ning sellega kahjustatakse ausat konkurentsiseadust järgivaid ettevõtjaid. Rahandusministeeriumi valitsemisala arengukavas aastateks 2018–2021 on seatud sihiks vähendada maksupettuseid ja salakaubandust ning läbi selle vähendada riigile saamata jäävat maksutulu ja tagada ausam konkurentsikeskkond. Lõputöö teema on uudne, sest autorile teadaolevalt ei ole Eestis analüüsitud tänavakaubanduses esinevat varimajandust ja selgitatud välja võimalikku varjatud müügitulu.

Probleem seisnes selles, et kas kõik tänavakauplejad täidavad seadustest tulenevat maksukohustust? Lõputöö eesmärk oli välja selgitada tänavakaubandusega kaasnev varimajandus Tallinna vanalinna näitel. Eesmärk saavutati püstitatud kolme uurimisülesandega.

Esimeseks uurimisülesandeks oli analüüsida ja süstematiseerida kaubanduse ning kaubandusettevõtja ja tänavakaubanduse ning varimajanduse teoreetilisi lähtekohti. Selgus, et kaubandustegevus on toimunud sajandeid. Uute innovaatiliste võimaluste leidmine ja elluviimine tulu saamiseks on inimtegevuse oluline osa. Kaubanduse ülesanne on kaupade ja teenuste vahendamine tootjatelt tarbijatele.

Teiseks uurimisülesandeks oli selgitada välja tänavakaubanduse olemasolu Tallinna vanalinnas. Kokkuvõtvalt selgus vaatluste analüüsist, et keskmiselt kaupleb Tallinna

vanalinna tänavatel 18 tänavakauplejat. Kauplejad tegutsevad hooajaliselt, sest Eesti geograafiline asukoht ei soodusta aastaringselt tänaval kauplemist. Suur osa kauplejatest tegutseb tänavakaubandusega lisateenistuse eesmärgil. Tänavakauplejate käive päevas oli keskmiselt 10-500 eurot, mis suuresti sõltub ilmastikust, hooajast, müüdavast kaubast ja asukohast.

Kolmandaks uurimisülesandeks oli sünteesida ja uurida tulemusi ning selgitada välja tänavakauplejate oletatav varjatud müügitulu. Vaatluse tulemuste ja majandusaasta aruannete analüüsist selgus, et tänavakaubanduses esineb tulude mitte deklareerimist, omavolilist müüki ja ümbrikupalga maksmist. Sellega jääb riigil saamata maksutulu käibemaksust, tulumaksust, tööjõumaksudest ja kohalikel omavalitsustel müügipileti/linnarajatise lepingu tasud. Osalusvaatluse analüüsi tulemusel 65% tänavakauplejatest ei täida korrektselt maksukohustust.

Vaatluse ja ettevõtjate majandusaasta aruannete analüüsist selgus, et tänavakaubanduses esineb varimajandust st tänavakauplejad ei ole maksukuulekad. Sellega jääb riigil ja kohalikul omavalitsusel saamata tulu ning kauplejad, kes ei deklareeri tänavakaubanduses teenitud tulusid ja/või ei soeta müügiluba, omavad konkurentsieeliseid võrreldes teiste kauplejatega.

Vähendamaks tänavakaubandusega kaasnevat varimajandust teeb autor soovitusel maksuhaldurile. Tuleks efektiivsemalt kasutada kontrollimeetmeid tänavakaubanduse sektoris. Suunata ja nõustada rohkem maksumaksjaid, kuidas tuleb käituda kui soovitakse tegeleda ettevõtlusega.

Lähtuvalt teoreetiliste allikate ja läbiviidud analüüsi tulemustel saab väita, et suuresti on tänavakaubanduses aset leidev varimajandus tingitud sotsiaalsetest probleemidest, mis ajendavad kauplejad võtma osa varimajandusest, sest iga teenitud lisa on vajalik, mille jaoks võetakse riske. Riik peaks keskenduma rohkem sotsiaalsete probleemide parendamisele, läbi mille paraneb ka maksumaksja maksukuulekus.

Järgmisele uurijale soovitab autor viia läbi uuring Tallinna vanalinna tänavakaubanduses suveperioodil.

SUMMARY

The thesis is written in Estonian and has 61 pages, 46 of which form its main part. The thesis includes 11 annexes, 5 tables and 6 figures.

The aim of the thesis was to explore the underground economy using the example of street trading in the Old Town of Tallinn. Participant and non-participant observations were conducted at different times on the streets of the Old Town, during which 29 open interviews were carried out with street traders.

This research area is topical because one of the objectives of the Strategic Development Plan 2017-2020 of the Estonian Tax and Customs Board is to limit the underground economy in order to guarantee a fairer competitive environment for entrepreneurs.

The thesis provides a thorough theoretical overview of trade, including street trade, traders and the underground economy. It also highlights the problem areas defined in the course of research and possible solutions.

The analysis of the observations and annual reports of entrepreneurs revealed that street traders are often engaged in the underground economy, i.e. they are not tax obedient. The analysis of the observations showed that 65% of the street traders participate in black market activities. The income is declared partially or not at all, wages are paid off the books and the trade is conducted without a licence. The estimated annual unreported sales revenue of the observed street traders is 88 000 euros and consequently, the city district government loses 1 843 euros per year due to unauthorised trade. According to the annual reports of the analysed entrepreneurs, the annual unreported sales revenue is 150 556 euros. This shows that street traders do not declare the income from street trading and/or do not purchase a trade licence and have a competitive advantage over other traders.

On the basis of the theoretical sources and analysis results, it can be said that the illicit trade among street traders is due to social problems that force them to participate in the underground economy because every cent counts. The government should pay more attention to solving social problems, as this will also improve residents' tax obedience.

VIIDATUD ALLIKATE LOETELU

Alkoholiseadus (2001) RT I, 09.01.2018, 6.

Arrak, A., Eamets, R., U., Varblane & V., Trasberg, 1996. *Rahvamajandus (Makrotasand II)*. Kirjastus: OÜ ERIC

Barringer, R., B., & Ireland, D., R., 2012. *Entrepreneurship: Successfully Launching New Ventures*. Pearson Education Limited: Edingburgh Gate, England

Bătrâncea, L., Nichita, R., Bătrâncea, I., & Moldovan, B., 2012. TAX COMPLIANCE MODELS: FROM ECONOMIC TO BEHAVIORAL APPROACHES. *Transylvanian Review Of Administrative Sciences*, 36E, pp. 13–26.

Best, S., 2012. *Understanding & Doing Successful Research. Data Collection and Analysis for the Social Sciences*. Pearson: England

Bhowmik, S., K., 2005. Street Vendors in Asia: A Review. *Economic and Political Weekly*, pp. 2256-2264.

Bhowmik, S., K., 2010. *Street Vendors in the Global Urban Economy*. Routledge: New Delhi

Boitsov, P., 2017. *Intervjuu Pavel Boitsoviga [Intervjuu]* (28.02.2017).

Bromley, R., 2000. Street vending and public policy: A global review. *The International Journal of Sociology and Social Policy*. 20 (1/2), pp. 1–28. Leitud: ResearchGate [Kasutatud 08.10.2017].

Crossa, V., 2016. Reading for difference on the street: De-homogenising street vending in Mexico City. *Urban Studies Journal*, Vol. 53(2), pp. 287–301.

Dobre-Baron, O., 2015. The business model of the limited function wholesalers. *Annals of the University of Petroșani, Economics*, 15 (2), pp. 5–16.

Feige, E., L., 1990. DEFINING AND ESTIMATING UNDERGROUND AND INFORMAL ECONOMIES: THE NEW INSTITUTIONAL ECONOMICS APPROACH. *World Development*, Vol 18, No 7, pp. 1–29.

Forstater, M., 2007. *LittleBook of BigIdeas: Economics*. Elwin Street Limited: London, UK

Gnadenteich, U., 2013. Illegaalne lihamüüja sai kopsaka trahvi. *Postimees*, [Võrgumaterjal] Leitav: http://tallinncity.postimees.ee/2625504/illegaalne-lihamuuja-sai-kopsaka-trahvi?_ga=1.2742768.1713405982.1466187868 [Kasutatud 08.04.2010].

Graaff, K., & Ha, N., 2015. *Street Vending in the neoliberal city. A global perspective on the practices and policies of a marginalized economy*. Berghahn Books: New York, Oxford

Hagan, H., F., 2014. *Research Methods in Criminal Justice and Criminology*. Pearson: England

Hirsjärvi, S., P., Remes & Sajavaara, P., 2010. *Uuri ja kirjuta*. Medicina: Tallinn

Ingham, B., 2004. *International Economics, A European Focus*. Pearson Education: Edinburgh Gate, England

Karistusseadustik (2001) RT I, 30.12.2017, 29.

Kaubandustegevuse seadus (2004) RT I, 12.07.2014, 59.

Kivi, J., 2018. *Intervjuu Jaanus Kiviga [Intervjuu]* (06.03.2018).

Korraldusseadus (2011) RT I, 02.12.2016, 6.

Lillemets, K., 2006. *MAKSUKORRALDUS*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia

Listmann, K., 2017. *E-kiri Maksu- ja Tolliametile [E-kiri]* (26.10.2017).

Majandus -ja kommunikatsiooniministeerium, 2014. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.mkm.ee/et/majandustegevuse-register-uueneb> [Kasutatud 07.04.2017].

Majandustegevuse seadustiku üldosa seadus (2011) RT I, 31.12.2017, 5.

Maksu -ja Tolliamet, 2017. *MTA 2016. aasta kokkuvõte ja plaanid alates 2017. aastast*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.emta.ee/sites/default/files/kontaktid-ja-ametist/uudised-pressiinfo/pressimaterjalid/mta_aastat_kokkuvottev_pressikonverents_1022017_rli.pdf [Kasutatud 01.04.2017].

Maksukorralduse seadus (2002) RT I, 28.12.2017, 37.

- Mallene, Ü., 2002. *Kaubandusleksikon A-Ü*. Tallinn: Kirjastus Ilo.
- McGee, W., R., 2012. The Ethics of Tax Evasion. Perspectives in Theory and Practice. *Understanding an Interpreting Tax Compliance Strategies Among Street Vendors*. Springer: New York, USA.
- Meneses-Reyes, R., & Caballero-Juárez, J., 2014. The right to work on the street: Public space and constitutional rights. *Planning Theory*, Vol. 13(4) pp. 370–386.
- Mereste, U., 2003. *Majandusleksikon A-M*. Tallinn: Eesti Entsüklopeedia kirjastuse AS.
- Miettinen, A. & Teder, J., 2006. *Ettevõtlus I Ettevõtlusest, ettevõtjatest ja ettevõtluspoliitikast*. Tallinn: Külim.
- Milgram, B., L., 2011. Reconfiguring Space, Mobilizing Livelihood Street Vending, Legality, and Work in the Philippines. *Journal of Developing Societies*, Vol 27(3&4), pp. 261–293.
- Noguera, J., 2010. Barter, centralized merchants and geographical spread. *Papers In Regional Science*, 90, 1, pp. 143–157.
- OECD, 2018. *Trade in goods and services*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://data.oecd.org/trade/trade-in-goods-and-services.htm#indicator-chart>. [Kasutatud 08.01.2018].
- Palacios, R., 2016. The New Identities of Street Vendors in Santiago, Chile. *Space and Culture*, Vol. 19 (4), pp. 421–434.
- Pickhardt, M. & Prinz, A., 2012. *Tax evasion and the shadoweconomy*. Edward Elgar Publishing: UK
- Prasad, L., 2007. Entrepreneurship: A Perspective and Strategic Dimensions. *Management & Labour Studies*, Vol. 32 No.3, pp. 360–368.
- Pärn, M., 2017. *Intervjuu Marika Pärnaga [Intervjuu]* (20.04.2017).
- Pärn, M., 2018. *Intervjuu Marika Pärnaga [Intervjuu]* (01.03.2018).
- Raamatupidamise seadus* (2012) RT I, 09.05.2017, 30.

Recio, R., B. & Gomez, E., A., 2013. Street vendors, Their Contested Space, and the Policy Environment: A View from Caloocan, Metro Manila. *Environment and Urbanization ASIA*, 4(1) pp. 173–190.

Registrite ja Infosüsteemide Keskus, 2018. *EMTAK 2008 selgitavad märkused*. [Võrgumaterjal] Leitav: <http://www.rik.ee/et/e-ariregister/emtak-tegevusalad> [Kasutatud 08.03.2017].

Registrite ja Infosüsteemide Keskus, 2018. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://ariregister.rik.ee/index?lang=est> [Kasutatud 11.04.2018].

Roever, S., & Skinner, C., 2016. Street vendors and cities. *International Institute for Environment and Development*, Vol 28 (2), pp. 359–374.

Samara, E., T., Carayannis, E., G., & Bakouros, Y., L., 2015. *Innovation and Entrepreneurship: Theory, Policy and Practice*. Springer: Switzerland

Schneider, F., & Enste, D., 2000. Shadow Economies Around the World: Size, Causes, and Consequences. *Working Paper of the International Monetary Fund*, pp. 1–57.

Schneider, F., & Enste, D., H., 2013. *The Shadow Economy: An International Survey*. Cambridge University Press: UK

Siimon, A., 1996. *Kaubandusteaduse alused*. Tartu: Tartu Ülikool kirjastus.

Siimon, A., 2014. *KAUBANDUS, Põhimõisted ja -seosed*. AS Atlex: Tartu

Statistikaamet, 2018. [Võrgumaterjal] Leitav: http://pub.stat.ee/px-web.2001/Database/Majandus/12Palk_ja_toojeukulu/12Palk_ja_toojeukulu.asp [Kasutatud 11.04.2018].

Stevenson, H., H., & Jarillo, J., C., 1990. A Paradigm for Entrepreneurship: Entrepreneurial Management. *Strategic Management Journal* 11, pp. 17–27.

Sudzina, F., 2009. Barter trade: Solving Lack of Liquidity. *12th International Conference On Finance & Banking: Structural & Regional Impacts Of Financial Crises*, pp. 646–651.

Zetterberg, S., 2007. *Eesti ajalugu*. Helsingi: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura

Tallinna Kesklinna valitsus, 2016. *Tallinna kesklinna vanem korraldus. Vanem 21.12.2016 korraldus nr 538.*

Tallinna Linnavalitsus, 2013 nr 4. *Tallinna linnale kuuluva rajatise või selle osa kaubandustegevuseks üürile andmiseks korraldatava eelläbirääkimistega pakkumise alghinnad ja üüri määr otsustuskorras üürile andmisel. Määrus. RT IV, 09.02.2018, 76.*

Tallinna Linnavolikogu, 2006. *Tänavakaubanduse kord kauplemiseks linnaosa valitsuse müügipileti alusel ja müügipileti hinnad. Määrus. RT IV, 10.02.2016, 26.*

Tarbijakaitseadus (2015) RT I, 28.12.2017, 33.

Toiduseadus (1999) RT I, 10.11.2017, 6.

Tubakaseadus (2005) RT I, 09.01.2018, 3.

Tulumaksuseadus (1999) RT I, 20.04.2018, 8.

Vabariigi Valitsus, 2015. *Töötasu alammäärade kehtestamine. Määrus. RT I, 22.12.2015, 51.*

Veeraraghavan, V., 2009. Entrepreneurship and Innovation. *Asia-Pacific Business Review*, Vol. V, No. 1, pp. 14–20.

White, R., & Tadesse, B., 2011. *International Migration and Economic Integration, Understanding the Immigrant- Trade Link*. Edward Elgar: UK

Äriseadustik (2002) RT I, 17.11.2017, 22.

TABELITE JA JOONISTE LOETELU

Tabel 1. Mitteosalus vaatlus Tallinna vanalinnas (autori koostatud).....	25
Tabel 2. Osalusvaatluse tulemus analüüsitaval perioodil (autori koostatud).....	28
Tabel 3. Vaatluse analüüsi tulemused (autori koostatud).....	35
Tabel 4. 2016. aasta majandusaasta aruannete majandusnäitajad (autori koostatud).....	36
Tabel 5. Vaatlus tulemused (autori koostatud).....	60
Joonis 1. Ametliku ja mitteametliku majanduse skeem (Schneider & Enste, 2013, autori mugandatud).....	20
Joonis 2. Kauplejate keskmine arv nädalapäevade lõikes analüüsitaval perioodil (autori koostatud).....	27
Joonis 3. Loaga ja loata kauplevate kauplejate sagedus esimese perioodi päevade lõikes (autori koostatud).....	31
Joonis 4. Loaga ja loata kauplevate kauplejate sagedus teisel perioodi päevade lõikes (autori koostatud).....	32
Joonis 5. Loaga ja loata kauplevate kauplejate sagedus kolmanda perioodi päevade lõikes (autori koostatud).....	33
Joonis 6. Analüüsitava perioodide tulemused (autori koostatud).....	34

Lisa 1. Järelevalveorganid ja trahvimäärad

Trahvi määrad kaupleja või müüja poolt kauba või teenuse müügi eest või kaubanduse korraldaja poolt kauba või teenuse müügi korraldamise eest selleks mitteettenähtud kohas või selles müügikohas mitteettenähtud kauba või teenuse müügi või müügi korraldamise eest karistatakse rahatrahviga kuni 200 trahviühikut. Sama teo eest, kui selle on toime pannud juriidiline isik, karistatakse rahatrahviga kuni 2 600 eurot. Kaupleja või müüja tegutsemise eest ilma müügipiletita, kui müügipileti olemasolu oli nõutav karistatakse rahatrahviga kuni 50 trahviühikut. Sama teo eest, kui selle on toime pannud juriidiline isik karistatakse rahatrahviga kuni 640 eurot. Kaupleja või müüja poolt nõuetele mittevastava kauba või teenuse müügi eest karistatakse rahatrahviga kuni 300 trahviühikut. Sama teo eest, kui selle on toime pannud juriidiline isik, karistatakse rahatrahviga kuni 3 200 eurot. (Kaubandustegevuse seadus, 2004)

Maksudest kõrvalehoidumine ehk maksupettused on tänavakaubanduses igapäevane nähtus, sest arveldatakse sularahas, mis lihtsalt jäetakse deklareerimata. Maksukohustuse varjamine on kuritegu ja karistatav reaalse vangistusega (Karistusseadustik, 2001).

Lisa 2. Illegaalne tänavakaubandus

Näiteks Munitsipaalpolitsei patrull tabas rutiinse kontrolli käigus Lasnamäel Vikerlase tänaval illegaalse toidukaubaga kaubelnud mehe. Määramata kodakondsusega 55 aastane mees kauples keset tänavat värskete loomarümpadega, mille päritolu ta ise ei osanud või ei soovinud selgitada. Tallinnas Peainspektor Aleksandr Kuke sõnul on loata ja kvaliteedikontrollita kauba müük kasvav tendents ja seda esineb eelkõige suuremate linnaosade kaupluste läheduses ja teistes rahvarikastes kohtades. Antud juhtumil puudusid kauplejal müügiluba ja taadeldud kaalud, kauplemine toimus ebaseaduslikus ja hügieeninõuetele mittevastavas kohas, samuti puudus kauba päritolu tõendav dokumentatsioon. Kuna tegemist oli suhteliselt suure seaduse eiramisega, siis määrati kodanikule 300 eurot trahvi. (Gnadenteich, 2013)

Lisa 3. Tallinna Keslinna Valitsuse Ettevõtlus sektori juhtivspetsialist Marika Pärnaga tehtud intervjuu teemad

Tallinna Keslinna Valitsuse Ettevõtlus sektori juhtivspetsialist Marika Pärnaga tehtud struktureerimata intervjuu teemad:

1. Illegaalne tänavakaubandus Tallinna vanalinnas.
2. Müügipiletid.
3. Linnarajatiseleping.
4. Tänavakaubandust reguleerivad seadused ja määrused.

Lisa 4. Kesklinna Munitsipaalpolitsei peainspektor Pavel Boitsovi ja Jaanus Kiviga tehtud intervjuu teemad

Kesklinna Munitsipaalpolitsei peainspektor Pavel Boitsovi ja Jaanus Kiviga tehtud struktureerimata intervjuu teemad:

1. Loata kauplemine Tallinna vanalinnas.
2. Loata kauplevate kauplejate trahvimine sh määratud trahvi summad.

Lisa 5. Tallinna Kesklinna Valitsuse Ettevõtlus sektori juhtivspetsialist Marika Pärna intervjuu vastused

Marika Pärna sõnul Tallinna Linnavalitsus väljastab konkursi korras müügipileteid vaid kandekaubanduse jaoks ning teiste taotlejatega sõlmitakse linnarajatise leping, millega välditakse turu- ja tänavakaubanduse korraldaja kohustusi.

Analüüsist nähtus, et seaduse sättes on sisuline vastuolu. KaubTS § 17 lg 3 sätestab, et tänavakaubanduseks ei loeta kaupleja müügikoha hooajalist laiendamist väljapoole ettevõtte siseruume nende vahetus läheduses st välikohvikud ja müügistendid, mis asuvad põhiettevõtte vahetus läheduses ei ole tänavakaubandus, kuigi füüsiliselt asuvad linna tänavatel ja kõnniteedel. Marika Pärn nõustus autori analüüsis väljatoodud sisulise vastuoluga. Marika Pärn tõi näiteks Tallinna Kesklinna Valitsuse kauplejate nimekirja, kus välikohvikud, mis KaubTS § 17 lg 3 alusel tänavakaubanduse alla ei kuulu ning sellepärast on nimekirja nimetus „tänaval kaubandus“ mitte „tänavakaubandus“, et mitte seaduses sätestatuga vastuollu minna. Tallinna Kesklinna valitsus käsitleb tänavakaubandusena igasugust kaubanduslikku tegevust linna tänavatel.

Suvisel perioodil müüakse jäätist, postkaarte, meeneid, vegan küpsiseid, saiakesi, kohvi, ajalehti jne ning teenusena müüakse vibulaskmise võimalust ning aastaringelt saab teenusena kasutada Toompea platool asuvaid binokulaare.

Kauplejate müügikohad ehk tegevuspaigad on püsivad, sest Tallinna vanalinnas on tänavakaubandus lubatud vaid kindlates kohtades ning tänavad on jaotatud vastavalt kaubeldavate kaupade järgi (Viru, Suur-Karja, Pikk jala, Müürivahe). Kuna Tallinna vanalinn on põhiline tõmbekeskus, siis pannakse suurt rõhku avaliku ruumi reguleerimisele.

Viru tänaval kauplemiseks Tallinna Kesklinna Valitsus ei väljasta müügipileteid ega sõlmi linnarajatise lepinguid. Suur-Karja tänaval tegutseb tänavakaubanduse korraldajana mittetulundusühing Koduaialill, kes on sõlminud Tallinna Kesklinna Valitsusega linnarajatise lepingu, mille korras on tema kasutusse antud 35m² pinda. Mittetulundusühing Koduaialill on kokkulepe Tallinna Kesklinna Valitsusega, et seal tohib müüa vaid Eestis korjatud ja kasvatatud metsa- ja lõikelilli. Pikk jala tänavas tegutsevad tänavakaubanduse raames kunstnikud. Kõigil kauplejatel on sõlmitud Tallinna Linnavalitsusega linnarajatise leping. Leping on tehtud 12 kunstnikuga, kellest 11 on

füüsilisest isikust ettevõtjad ja üks MTÜ. Müügikoha eest makstakse 38,4 eurot 1m² kohta kuus. Müüri vahe tänaval tegutseb tänavakaubanduse korraldajana 5+ Capital OÜ. Äriühingul on sõlmitud Tallinna Kesklinna Valitsusega linnarajatise leping, mille korras on äriühingu kasutusse antud 100m² pinda, mille eest tasutakse 9 237 eurot kuus. Ettevõtja on pikaajaline partner Tallinna Linnavalitsusele. Kõik müügikohad antakse välja pakkumise korras ehk kes pakub suuremat hinda saab tõenäoliselt müügikoha õiguse, kuid vaadatakse ka müügi inventari.

Vaatluse käigus tuvastati kuus maitsestatud mandlite müügikohta Tallinna vanalinnas. Marika Pärn selgitas, et linnarajatise leping on sõlmitud Freshpoint ja Mandli Mamsel OÜ-ga, mille korras antakse 3m² ala kasutusse iga müügikoha jaoks. Freshpoint OÜ omab linnarajatise lepingut neljale müügikohale ning Mandli Mamsel OÜ kahele.

Lisa 6. Tänavakaubanduse korras keeletud/lubatud kaubad, toitlustus tegevuse lisanõuded

Tänavakaubandus toimub linna või valla tänavatel, mis on avalikud kohad ning sellepärast on seatud erinevad piirangud müügiks, et reguleerida tänavatel kauplemist. Keeletud on müüa (Kaubandustegevuse seadus, 2004):

1. Kaupa või teenust, mille müügiga seoses esitatavas majandustegevusteates tuleb märkida seaduses sätestatud müüdava kauba või teenuse määratlus või mille müügiks on vajalik tegevusluba.
2. Kaupa kataloogi, reklaamtrükise või muu trükise alusel.
3. Salvestusega ning salvestuseta audio- ja videosalvestuseks mõeldud vahendeid.
4. Arvutiprogramme andmekandjal või installeerituna kõvakettal.
5. Muud kaupa või teenust seadusega sätestatud juhul.
6. Müüa kasutatud tööstuskaupu ning loomi.
7. Istikuid võib müüa selle kaubagrupi jaoks eraldi piiratud müügikohas.

Kandekaubanduse korras on lubatud müüa järgmisi kaupu Tallinna Linnavolikogu määruse alusel: ajalehed, raamatud, ajakirjad, postkaardid, turismikaardid, Eesti ja Tallinna sümbolitega meened, lilled, jäätis, karastusjoogid, soojad joogid, pakendatud maiustused ja näksid, pakendatud pagaritooted, värsked marjad, puuviljad (Tallinna Linnavolikogu, 2006). Toitlustamisega tegeledes tänavakaubanduse korras on vaja esitada majandustegevusteade või taotleda tegevusluba. Vastavad kriteeriumid on määratletud majandusministri määrusega, kus on täpsustatud loetletud käitlemisvaldkondade ja toidugruppide osas, millal on vaja majandustegevusteade esitada või taotleda tegevusluba Veterinaar- ja Toiduametilt. (Toiduseadus, 1999)

Lisa 7. Osalusvaatluse teemad

Osalusvaatluses struktureerimata intervjuu teemad tänavakauplejatega:

1. Tegevusvorm (FIE, füüsiline isik, töölepinguga jne).
2. Põhi töökoht või lisateenistuse eesmärgil.
3. Hooajaline tegevus või aastaringselt.
4. Müügipilet või linnarajatise leping
5. Keskmine päevane käive.
6. Tulude deklareerimine/ümbrikupalk.
7. Staaž.

Lisa 8. Osalusvaatluse tulemused

Osalusvaatluse käigus toimunud teemad kohased selgitavad vestlused.

Pensionär ütles, et piibelehtede ja rukkilillede hooajal ulatub päevane käive 100–200 euroni. Müümas käib põhiliselt, et teenida lisateenistust pensionile. Ei deklareeri oma tulusid. Kaupleb Suur-Karja tänaval, kus mittetulundusühing Koduaialill on kaubanduse korraldaja ning määranud müügipileti hinnaks 1,50 eurot 1m².

Vene kodanikust mees hakkas tegelema tänavakaubandusega 2009. aastal, kui oli majandus kriis ja tema palka vähendati tunduvalt. Selleks, et osta lihtsalt süüa oli vaja leida lisateenimise võimalus ning nähes pensionäre metsalilli müümas tänaval, otsustas ta proovida tänavakaubandusega ja hetkel on ta juba kaheksa aastat sellega tegelenud. Tema palk on hetkel hea ning tänavakaubandusest on saanud tema hobi, käies vabadel päevadel ja puhkuse ajal müümas. Tal on tekkinud juba oma kindel klientuur, kellele ta korjab lisaks tänaval kaubeldes erinevaid metsasaaduseid. Tänavakaubandusest saadud tulu ei deklareeri.

Pensionär, kes ütles, et käib võimalusel igapäev hooaja lilli müümas juba 10 aastat. Ta elab hooldekodus ja temale korjab lilli tütar ja tüdretütar ning tema ainult müüb ja kogu müügitulu läheb tütrele tema võlgade katteks ning tulu ei deklareerita. Keskmise päeva käive hetke perioodil varieerub, kuid keskmiselt 30–40 eurot päevas.

Pensionärist FIE päris peale ema surma tema äri ja tegeleb nüüd sellega lisatulu eesmärgil. Käib 2–3 korda nädalas hooajaliselt müümas ja päevane käive hetke perioodil 50–80 eurot. Oma tulusid deklareerib osaliselt, sõltuvad majanduslikust seisust.

Mandli Mamsel OÜ ja Freshpoint OÜ töötajad töötavad graafiku alusel 10:00-17:00 hetke perioodil. Päeva käive oli keskmiselt 100–500 eurot, kõrghooajal ligi 1 000 eurot päevas, sõltuvalt asukohast, nädalapäevast ja hooajast. Müüjad saavad müügikäibe pealt 5–8% lisatasu, Kaardi makseid on väga vähe, millest tulenevalt arveldatakse põhiliselt sularahas.

Viru tänava alguses müüvad pensionärid kudumeid ja metsalilli. Nt tuvastati 15.04.2017 kuupäeval müümas üheksa kauplejat. Tallinna Kesklinna Valitsuse Ettevõtlus sektori juhtivspetsialisti Marika Pärnale e-maili teel tehtud päringuga selgus, et ükski tänavakaupleja ei oma õigust müüa ehk tegutsetakse omavoliliselt. Marika Pärnaga tehtud intervjuu analüüsist, selgus et Viru tänava alguses kauplevad pensionärid on aktuaalne

probleem ja munitsipaalpolitsei tegeleb nendega järgemööda. Probleemi lahendamiseks eemaldati isegi pingid Viru tänaval, sest kauplejad hõivasid need, müües oma kaupu. Sellest ei olnud erilist kasu, sest probleem on siiski olemas ja kauplejad paigutavad oma kauba piirde aedadele ja müüvad oma kaupu edasi. (Pärn, 2017) Jälgides kauplejaid kahe päeva jooksul kolm tundi, mille korras tuvastati vaid 4–5 tehingut. Võib järeldada, et kauplejate teenistus ei ole suur, kuid iga väikegi lisa tulu on väärtuslik, mille jaoks võetakse riske. Seda kinnitab kauplejatega tehtud intervjuu, isikud vastasid, et teenivad keskmiselt 10 eurot päevas, on teadlikud, et seal kaubelda ei tohi ja neid on tänavalt ära aetud ning trahvi tehtud. Kuid sellegi poolest ütlesid isikud, et väike pension sunnib neid tänavale tulema.

Kunstnikust kaupleja, kes tegutseb FIE-na. Käib 2–3 korda kuus müümas vaheldumisi oma kunstnikust abikaasaga. Varasemalt tegeleti ainult kunsti müügiga, siis nüüd on see hobi, millega teenitakse lisateenistust. Põhjuseks on inimeste vähene huvi kunsti vastu ja kallinenud elu. Müüb hetke perioodil 1–3 maali päevas ning deklareerib oma tulud.

Prefirma OÜ Willie juhatuseliige ja osanik naisterahvas, kes aktiivselt ise tegeles müügiga. Vastas, et rendib pinda 5+ Capital OÜ-lt ja maksab selle eest kuus 750 eurot pluss riidekottide ära vedu üks kott 1 euro pluss kottide hoiustamise tasu 14 eurot kuus. Deklareerib osaliselt oma tulusid, sest raske on majanduslikult toime tulla. Lisaks kaupleja selgitas, et 5+ Capital OÜ kaubanduse korraldajana on määranud müügipiletite hindadeks 600–750 eurot kuus. Hinnad varieeruvad sõltuvalt hooajast nt suvel on müügipiletite hinnad kõrgemad ja talvel madalamad, sest on arvestatud tänavakaubanduse hooajalisusega Eestis. Lisaks sõltub Müürivahe tänava müügipileti hind ka asukohast, kõrgemat hinda maksavad kauplejad, kelle müügikoht asub Viru tänava ja Müürivahe tänava ristumisel ning liikudes mööda tänavat alla väheneb müügipileti hind. Kauplejad on teinud ka ühise avalduse 5+ Capital OÜ-le vähendamaks müügipiletite hindasid, sest tänavakaubanduse müük on aastatega pidevalt vähenenud, elu on kallinenud ja üha raskem on toime tulla tänavakaubandusega tegeledes.

Müürivahe tänavas kauplevad kaks füüsilisest isikust ettevõtjat, kes on staažikad kauplejad ehk ligi 25 aastat kaubelnud Müürivahe tänaval. Maksavad rendi eest kuus 650 ja 750 eurot pluss kaubavedu ja hoiuteenus. Deklareerivad oma tulusid osaliselt ja üritavad oma tulud ja kulud nulli viia, et ei tekiks lisa tulumaksu kohustust. Teevad seda sellepärast, et majanduslikult paremini toime tulla.

Lisa 9. Müügipileti vorminõuded

Ainus Linnavalitsuse poolt korraldatud üritus on Vanalinna päevad, mis toimuvad igal aastal 30. mai–4. juuni. Müügipileteid väljastatakse 2017. aastal 140 tk, mille hinnaks on 20 eurot päevas. (Pärn, 2017) Müügipileteid väljastatakse ka kandekaubanduse korras.

Müügipiletil peab olema märgitud (Kaubandustegevuse seadus, 2004):

1. Kaubanduse korraldaja nimi ja asukoht.
2. Kaupleja nimi, registrikood, vastava registri nimi ja kaupleja asukoht või füüsilise isiku nimi, isikukood, viimase puudumise korral sünniaeg ja aadress.
3. Müügipileti number.
4. Müügikoha asukoht.
5. Müügikohas müüdavate kaupade või teenuste loetele.
6. Kauplemisaeg.
7. Müügipileti kehtivusaeg.
8. Müügipileti hind.

Tallinna Kesklinna Valitsuse poolt väljastatud müügipilet, A4 formaadis, vastab KaubTS-es määratletud vormi nõuetele (vaata järgmist lehte). MTÜ Koduaialill on eksinud enamus kehtestatud vormi nõudeid, täielikult on täidetud vaid kolmas punkt- müügipileti number (vaata järgmist lehte). Märkus tehti Tallinna Kesklinna Valitsuse Ettevõtlus sektori juhtivspetsialisti Marika Pärnale esimese vaatluse perioodil ning lubati kontrollida ja tegeleda sellega. Teise ja kolmanda vaatluse perioodiks ei olnud tegeletud vorminõuete rikkumisega. MTÜ kasutas samasuguseid müügipileteid edasi. Intervjuus Marika Pärn selgitas, et ei ole jõutud tegeleda MTÜ poolt rikutud müügipileti vormi nõuetele (Pärn, 2018)

TALLINNA KESKLINNA VALITSUS

Nunne 18, 15058, Tallinn

MÜÜGIPILET

18811261

MÜÜGIPILETI NUMBER

31 päeva, 1.07.2015 kuni 31.07.2015

KEHTIVUSAEG

Berrymarket OÜ [12422901 Äriregister] Sõpruse pst 220-34 Tallinn
13416

KAUPLEJA NIMI, REGISTRIKOOD, REGISTRI NIMI JA AADRESS VÕI FÜSILISE ISIKU NIMI, ISIKUKOOD
VÕI SÜNNIAEG JA AADRESS

kandekaubandus Tallinna vanalinn (v.a Raekoja plats, Vanaturu kael,
Vana Turg)

MÜÜGIKOHA ASUKOHT

9.00-19.00

KAUPLEMISAEG

marjad

KAUBAD VÕI TEENUSED

3,20 € / 1 kaupleja päevas (kokku 99,20 €)

MÜÜGIPILETI HIND

30.06.2015

VÄLJASTAMISE KUUPÄEV

MTÜ KODUAIALILL

nr 3496

kpv 3.05.17

€ 1,50

Lisa 10. Kesklinna Munitsipaalpolitsei intervjuu vastused

Kesklinna Munitsipaalpolitsei peainspektor Pavel Boitsovi sõnul tehakse 1-2 trahvi kuus loata kauplevatele tänavakauplejatele ning määratud trahvi summaks on tavaliselt 20 eurot, korduva rikkumise korral võidakse teha kuni 40 eurot trahvi. Trahvitud tänavakauplejate arv on suhteliselt väike, sest kauplejad jooksevad laiali nähes munitsipaalpolitseid, neid ei hakata taga ajama. Kauplejad on teadlikud, et munitsipaalpolitsei töötab tööpäevadel kuni kella 17:00-ni ja kontrollreide ei tehta peale seda kellaega ning nädalavahetustel. Lisaks puudub Boitsovi sõnul munitsipaalpolitseil ressursse, et tihedamini kontrollida tänaval kauplejaid. Trahviga karistatud isikud maksavad trahvid ära ja tullakse uuesti omavoliliselt tänavale kauplema. (Boitsov, 2017)

Kesklinna Munitsipaalpolitsei on saanud endale uue peainspektori, kelleks on Jaanus Kivi. 11.01.2018 tehtud intervjuu Jaanus Kiviga Tallinna vanalinna tänavakaubanduse kohta. Nüüdse peainspektori sõnul ei ole olukord Tallinna vanalinnas tänavakaubanduse raames palju muutunud ning tema ütlused ühtivad endise peainspektori Pavel Boitsoviga. (Kivi, 2018)

Lisa 11. Vaatluste tulemused

Osalusvaatluse käigus esitatud intervjuu temade ja mitte osalusvaatluse tulemused.

Tabel 5. Vaatluse tulemused (autori koostatud)

Tegevusevorm	Lisa-teenistus	Hooajaliselt/aastaringset	Müügipilet/linnarajatise leping	Käive päevas (eurot)	Tulud ei deklareerita, deklareeritakse osaliselt/täielikult või saadakse ümbrikupalka JAH/EI	Müügi kordade arv nädalas	Pensionär EI/JAH
*Füüsiline isik	JAH	Hooajaline	Müügipilet	80	Ei deklareerita	2	EI
*Füüsiline isik	JAH	Hooajaline	Müügipilet	20-30	Ei deklareerita	2	JAH
*Füüsiline isik	JAH	Hooajaline	Müügipilet	30-40	Ei deklareerita	2-3	JAH
*Füüsiline isik	JAH	Hooajaline	Müügipilet	20-30	Ei deklareerita	7	JAH
*Füüsiline isik	JAH	Hooajaline	Müügipilet	20-30	Ei deklareerita	2-3	JAH
*Füüsiline isik	JAH	Hooajaline	Müügipilet	20-30	Ei deklareerita	2-3	JAH
Füüsiline isik	JAH	Aastaringset	EI	10	Ei deklareerita	2-3	JAH
Füüsiline isik	JAH	Aastaringset	EI	10	Ei deklareerita	2-3	JAH
Füüsiline isik	JAH	Aastaringset	EI	10	Ei deklareerita	2-3	JAH
Füüsiline isik	JAH	Aastaringset	EI	10	Ei deklareerita	2-3	JAH
*FIE	JAH	Hooajaline	Müügipilet	100	Deklareeritakse täielikult	2-3	JAH
*FIE	JAH	Hooajaline	Müügipilet	100	Deklareeritakse täielikult	2-3	JAH
*FIE	JAH	Hooajaline	Müügipilet	100	Deklareeritakse täielikult	2-3	JAH
*FIE	JAH	Hooajaline	Müügipilet	100	Deklareeritakse täielikult	2-3	EI
*FIE	JAH	Hooajaline	Müügipilet	50-80	Deklareeritakse osaliselt	2-3	JAH
FIE	JAH	Hooajaline	Linnarajatise leping	25-65	Deklareeritakse täielikult	1	EI
FIE	EI	Aastaringset	Müügipilet	25-125	Deklareeritakse osaliselt	5-7	JAH

Tegevusevorm	Lisa-teenistus	Hooajaliselt/aastaringse	Müügipilet/linnarajatiseping	Käivepäevas (eurot)	Tulud ei deklareerita, deklareeritakse osaliselt/täielikult või saadakse ümbrikupalka JAH/EI	Müügi kordade arv nädalas	Pensionär EI/JAH
FIE	EI	Aastaringse	Müügipilet	-	Deklareeritakse osaliselt	5-7	JAH
FIE	EI	Aastaringse	Müügipilet	100	Deklareeritakse osaliselt	5-7	JAH
FIE	EI	Aastaringse	Linnarajatiseping	20-40	Deklareerib täielikult	5-7	JAH
+Lepinguline töötaja	EI	Aastaringse	Linnarajatiseping	100-300	JAH	5	-
+Lepinguline töötaja	EI	Aastaringse	Linnarajatiseping	100	EI	5	-
~Lepinguline töötaja	EI	Aastaringse	Linnarajatiseping	100-500	EI	5	-
Lepinguline töötaja	EI	Aastaringse	Müügipilet	-	EI	5	-
Lepinguline töötaja	EI	Aastaringse	Müügipilet	-	JAH	5	-
~Lepinguline töötaja	JAH	Hooajaline	Linnarajatiseping	100	JAH	5	-
~Lepinguline töötaja	EI	Aastaringse	Linnarajatiseping	100	EI	5	-
~Lepinguline töötaja	JAH	Hooajaline	Linnarajatiseping	100-300	JAH	5	-
Osühing	EI	Aastaringse	Müügipilet	25-125	Deklareerib osaliselt	7	-

* Suur-Karja tänava kauplused tegutsesid märts kuni oktoober, s.o kaheksa kuud.

+ Mandli Mamsel OÜ-l on kaks tegevuskohta.

~ Freshpoint OÜ-l on neli tegevuskohta.